

Миодраг Ђурђевић

ДУГ ИЗ
БАДЕН-БАДЕНА

драма у два дела

МИОДРАГ БУРЂЕВИЋ, рођен 1920. године у Београду, објављивао је драме, приповетке, драме, радио-драме, као и друга прозна и драмска дела. Објавио је три романа, пет збирки приповедака, десетак позоришних комада, а иза себе има и велики број делимично објављених дела.

Бурђевић је писао и о теоријским и практичним проблемима радио-драме, а његов уводни есеј *Радио-драма данас*, изложен на међународном симпозијуму у Охриду 1978. године, представници лондонског ВВС-ија и Данског радија, узели су као уводни материјал за одржавање сличног симпозијума у својим радијским кућама, а 1979. године, у књизи *Овде Радио-Београд*, објавио је запажен историјски преглед *Рађање радио-драме*. Поред позоришних и радијских, писао је и ТВ-драме, као и филмска сценарија за игрane и документарне филмове. Најчешће анонимно учествујући на отвореним конкурсима различите врсте, носио је бројних награда. Исту праксу је наставио и у позним годинама: па је тако на конкурсима награђиван за роман, причу, есеј позоришну драму.

Више његових радио-драма је преведено и емитовано на македонском, словеначком, албанском, мађарском и италијанском језику.

Умро је у Београду 1997. године.

Миодраг БУРЂЕВИЋ

ДУГ ИЗ БАДЕН-БАДЕНА
драма у два дела

ЛИЦА

ФЈОДОР МИХАИЛОВИЋ ДОСТОЈЕВСКИ
АНА ГРИГОРЈЕВНА ДОСТОЈЕВСКА, старица, као наратор
АНА ГРИГОРЈЕВНА ДОСТОЈЕВСКА, као учесник
ИВАН СЕРГЕЈЕВИЋ ТУРГЕЊЕВ
ИВАН АЛЕКСАНДРОВИЋ ГОНЧАРОВ
АЛЕКСАНДАР ФЈОДОРОВИЋ ОТО

Године старости учесника и године и места збивања назначени
су током одвијања радње, у тексту.

ПРВИ ДЕО

АНА ГРИГОРЈЕВНА ДОСТОЈЕВСКА, као старица, пише своје успомене:

“Ова историја почела је једне јулске вечери, 1867. године у Баден-Бадену, када смо ја и Феђа, при изласку из курсалона, срели познатог писца, Ивана Александровића Гончарова, аутора *Обломова*... Односно, прича је почела још пре, две године раније, што ни мој добри муж, а поготово ја, у том тренутку нисмо знали...”

Сцена сусрећа у бањи. Достојевски средњих година (47), Гончаров око 60, а Ана, млада, 22 године.

ФЈОДОР: О, Иване Александровићу, какво изненађење! Драго ми је што вас видим!

ГОНЧАРОВ: Драги, Фјодоре Михаиловићу!

ФЈОДОР: Ово је моја супруга, Ана Григорјевна, а то је Иван Александровић Гончаров, чувени писац *Обломова*!

ГОНЧАРОВ: Боље рећи, писац чувеног *Обломова*! Бивши поморац, писац чувеног *Обломова*!
(*Љуби јој руку*)
Драго ми је, госпођо...

ФЈОДОР: Сувише сте скромни, Иване Александровићу... Откад сте ви овде?

ГОНЧАРОВ: Ту сам већ неколико дана...

ФЈОДОР: У односу на вас, ми смо овде већ прави староседеоци!

ГОНЧАРОВ: Знам то, рекао ми је Тургенев...

ФЈОДОР: Ми га, Ана, овде још нисмо видели?

АНА: Нисмо...

ФЈОДОР: У своје памћење не могу бити поуздан, али у њено у сваком тренутку могу...
(*Почейак сумњичавости, Гончарову*)
Чудо нам се Иван Сергејевић није јавио?

ГОНЧАРОВ: Били сте сами, Фјодоре Михаиловићу! Видео вас је у казину, а пошто зна да играчи не воле да их за време игре узнемиравају, није хтео да вам се јави... Он је у вили Полине Виардо, у чијем суседству завршава кућу...

ФЈОДОР: Поздравите га са моје стране ако га опет видите и реците му да ми се следећи пут слободно јави! Пошто тренутно немам среће у игри, знаћу да Иван Сергејевић за то није ништа крив... Ја понекад јесам сујеверан као сваки Рус, али, срећом, не и на рачун својих познаника и пријатеља...

ГОНЧАРОВ: Хоћу, Фјодоре Михаиловићу... Где сте се ви овде сместили?

ФЈОДОР: Били смо неко време у “Златном бокалу”, али смо се недавно преселили приватно...

АНА: Мој муж у хотелу не може да ради!

ГОНЧАРОВ: Срећом, ја више и немам тих амбиција! Ја овде већ годинама одседам у “Амбасадору”... Мада сам у Маријенбаду написао већи део *Обломова*, сада се у бањама углавном лечим и одмарам, али се и ван тога не претржем радећи...

ФЈОДОР: С обзиром на вашу заузетост у служби, нико вам то, Иване Александровићу, не може замерити...

ГОНЧАРОВ: Добар изговор пара вреди! Е па, да вас више не задржавам! Драго ми је било, госпођо, до виђења, Фјодоре Михаиловићу... Сада ћемо се свакако чешће виђати...

ФЈОДОР: Надам се, Иване Александровићу! До виђења...

Гончаров одлази на једну сцџрану а они надружју...

ФЈОДОР: Добро си се сетила да му кажеш да смо из “Златног бокала” отишли због рада, а не због мог губитка на коцки!

АНА: Замераш ми што сам лукава?

ФЈОДОР: Не, ти си моја мала мудрица... Ја се не бих сетио, како да му објасним... А јеси ли чула како Тургењев није хтео да ми се јави?

АНА: Иван Александровић ти је објаснио разлог...

ФЈОДОР: Није то прави разлог! Прави разлог је што је хтео да избегне да му говорим о његовом *Диму*! Слути да сам и ја против те гнусне књиге!

АНА: А зашто би о теби причао Гончарову? Зар није могао прећутати да те је видео?

ФЈОДОР: Није, јер не може бити сигуран да ја нисам опазио њега, пошто ја свакако због њега нисам могао прекидати игру, и да би се некако оправдао, каже како није хтео да ми се јави за моје добро...

АНА ГРИГОРЈЕВНА, старица, као наратор:
“Мој добри муж је после тога постао веома узнемирен и ја сам се, познавајући га и плашећи се да узнемирење не претходи нападу, пожурила да се што пре вратимо кући...”

Соба. Долазе Фјодор и Ана.

ФЈОДОР: Никако ми не избија из главе то што ми је Иван Сергејевић преко Гончарова поручио!

АНА: Није ти ништа поручио, он је то само испричао Гончарову!

ФЈОДОР: И шта мислиш зашто? Да ми Иван Александровић то каже, или од мене сакрије?

АНА: Рекао си да је то због *Дима*?

ФЈОДОР: Није то само због *Дима*! Нисам ти рекао да ја већ две године, још пре нашег брака, Ивану Сергејевићу дугујем један коцкарски дуг од педесет талира!

АНА: Ниси, али за њега то иначе није ништа!

ФЈОДОР: Узео сам дуг на три недеље, а отада је прошло већ две године!

АНА: Иван Сергејевић ће то разумети...

ФЈОДОР: И ја сам досад тако мислио! Њему то заиста није ништа... Поред сопственог имања, он добија трипут веће хонораре од мене, а своја дела трипут лакше пише! Ти знаш како ја пишем, колико пута преправљам, колико се мучим и како никад нисам задовољан! И што сам старији, постајем према себи све строжи, а Иван Сергејевић према себи очигледно све попустљивији, кад је могао да напише *Дим*!

АНА: Ако не савременици, потомство ће то умети по заслуги да оцени!

- ФЈОДОР: Је л онда разумеш шта ова Тургењевска порука значи? Гончаров за дуг можда и не зна, а ја свакако нисам могао да га питам!
- АНА: Добро је што и ја нисам знала, иначе бих само страховала кад ћеш да га поменеш!
- ФЈОДОР: А шта по твом мишљењу значи ова његова порука? Дугујем му коцкарски дуг – а види ме на коцки?
- АНА: Случајност!
- ФЈОДОР: А не опомена да му вратим дуг?
- АНА: Мислиш?
- ФЈОДОР: Ако могу и даље да се коцкам, зар није крајње време да вратим коцкарске дугове?
- АНА: Сигурна сам да Тургењев није на то мислио! Ако га је, као староседеоца, Гончаров упитао кога ту још има од познатих Руса и Иван Сергејевић је онда поменуо да те је у казину видео!
- ФЈОДОР: Мислиш да ме је заиста видео?
- АНА: Па како је друкчије могао да зна?
- ФЈОДОР: Можда је, још док смо били код “Златног бокала”, неко видео листу, можда му је неко рекао да сам ту, а јасно му је да овде нисам због воде него због казина, као што ни он није оовде због лечења него због његове примадоне! Ја сам за тренутак био наиван и поверовао да је у питању само *Дим*, али није!
- АНА: Али шта Тургењеву значе тих педесет талира, кад он овде зида вилу?
- ФЈОДОР: Иван Сергејевић је и Рус и племић и уметник – али је пре свега и у првом реду буржуј! Буржују не сме да пропадне ни талир! Он, уосталом, и живи међу Французима, народом буржуја! Шта би међу њима тражио, да и сам није такав? Он је за свој промашени *Дим*, који је лоша расправа у дијалогу, добио колико ја никад нећу добити за свог *Идиота*, и да ме понизи, вероватно је и Гончарову рекао за дуг, и сад обојица прате шта ћу ја учинити и како ћу одговорити на изазов!
- АНА: Можда ти се није јавио, да ти не помислиш како те тиме подсећа на дуг?

- ФЈОДОР: Али зар баш то не показује како непрестано мисли на њега? “Ако ти се јавим, ти би као прво морао да ми вратиш дуг, а онда ће можда да те потера малер и ја ти се зато и нећу јавити, јер ћеш онда дуг још теже моћи да ми вратиш!”
- АНА: Мислиш да је он преко Ивана Александровића на то хтео да ти скрене пажњу?
- ФЈОДОР: Јасно, али шта вреди кад немам од чега да му вратим тај проклети новац, док нам не стигне нешто из Русије!
- АНА: Мени то, Феђа, није пало на ум, али ако ти мислиш да је то збиља неки знак?
- ФЈОДОР: Ја и Иван Сергејевић се исувише добро познајемо! Још пре четврт века исмеђавао ме је у кружоку Бјељинског, због чега сам се с њим и разишао, и много година нисмо имали никакав контакт... Док смо били млади, завидео ми је што сам ја нова литерарна звезда, а сад, док њега сви грде због *Дима*, мене уздижу због *Злочина и казне!* Како један сујетан човек, као што је Иван Сергејевић, може то да поднесе? – Убеђен сам да за тај мој дуг зна већ сва литерарна Русија и да сад сви без даха прате како ћу ја да одговорим на ову последњу увреду!
- АНА: Ако је то нека порука, ти онда заиста не можеш да се правиш да не знаш да је он ту!
- ФЈОДОР: (*Бесно*)
И он зна да сам ја ту!
- АНА: Али он не може да те посети, а да то не личи на опомену! Ти би, Феђа, морао да посетиш њега, да кажеш како си чуо од Ивана Александровића да је ту, да на дуг ниси заборавио и да ћеш му га првом приликом вратити!
- ФЈОДОР: Радије ћу отићи негде да ми поваде све преостале здраве зубе!
- АНА: Онда ћеш сам себе мучити што ниси отишао и питаћеш се шта Иван Сергејевић о томе мисли!
- ФЈОДОР: Мислиће да не долазим због тог проклетог дуга!
- АНА: Не само због дуга, него и због *Дима* и да о њему мислиш што и цео свет!

- ФЈОДОР: Ја мислим још и горе! Свет и не зна каква је то клевета против свега до чега ми Руси држимо!
- АНА: Али то никако не смеш да му кажеш!
- ФЈОДОР: (*Наџла јаросџи*)
Мислиш да треба да лажем? Само зато што му дугујем ту тричаву суму? Шта ти онда мислиш о мени? Зар ме још ниси упознала?
- АНА: (*Повлачи се*)
Нисам мислила да лажеш, него да га и не помињеш! Дођи ћеш, рећи ћеш шта си чуо од Ивана Александровића, извинићеш му се за дуг, а *Дим* уопште нећеш помињати.
- ФЈОДОР: Ти знаш колико сам ја способан за такве ствари!
- АНА: А шта ћеш радити ако у шетњи, код музике, или у казину, сретнеш Ивана Сергејевића? Како ћеш објаснити зашто му се ниси јавио?
- ФЈОДОР: (*Шеџа*)
Што немам тај проклети новац?
- АНА: Чак и да га имаш, не би могао само да му га пошаљеш, а да му се не јавиш! Не можеш само зато што ти је он позајмио новац, ти на њега да се наљутиш!
- ФЈОДОР: Али ко ти каже да се ја на њега љутим?
(*Бес*)
Зар ја због тог проклетог дуга, немам права на лично мишљење? Не заборави да сам ја чак и на робији успевао да сачувам своје достојанство и бар делић своје слободе, а камоли овде! Јесам ли ја Јуда који издаје самог себе за педесет талира?!
- АНА: Али, ко то каже, Феђа? Задржи слободно своје мишљење, само немој да му га кажеш, тим пре што и не идеш зато к њему!

Фјодор шеџа.

- АНА: Немој само да му помињеш *Дим*, јер ја најбоље знам колико ти не умеш да лажеш, али можеш ваљда ако треба нешто и да прећутиш?

Фјодор бесно шеџа уз уздахе и друџе изразе унуџрашњеџ мучења!

АНА ГРИГОРЈЕВНА као наратор:

“Кад се мој добри муж вратио, није ми много требало да утврдим да му се код Ивана Сергејевића нешто озбиљно догодило...”

Сћан. Ана. Улази Фјодор.

АНА: Феђа, како то изгледаш? Јеси ли имао напад?

ФЈОДОР: *(Мукло)*
Не знам...

АНА: Како не знаш, још увек си узнемирен, сав дрхтиш... Јеси ли сигуран да га ниси имао?

ФЈОДОР: Откуд могу бити сигуран...

АНА: Али, ко ће то знати, ако ти не знаш? Требало је и ја да пођем сс тобом! Прилези мало и, ако ти није тешко, покушај да се сетиш...

(Смешта га на ошоман)

Јеси ли се држао обећања? Је л му ниси помињао *Дим*?

ФЈОДОР: Ја нисам, али он је тражио ђавола! Хтео је силом да ишчачка шта ја о *Диму* мислим!

АНА: Испричај ми све редом како је било...

ФЈОДОР: Па шта друго радим? Иако нисам отишао рано, његов Захар...

АНА: Који Захар?

ФЈОДОР: Слуга!

АНА: Тако се зове?

ФЈОДОР: Не знам како се зове овај, тако се зове слуга код Обломова!
(Слаб смех)

Рекао ми је да није сигуран да ли господин може да ме прими, али да ће ме пријавити и видети, и после тога ми је милостиво саопштио како ћу бити примљен и да сачекам... И онда се Иван Сергејевић појавио у халату...

АНА: И сигуран си да ти ниси помињао *Дим*, као што смо се договорили?

ФЈОДОР: Ја нисам...

- АНА: И?
- ФЈОДОР: Јесам ли ти рекао да сам морао да га сачекам?
- АНА: Јеси...
- ФЈОДОР: И да Иван Сергејевић није претерано журио?
- АНА: Онда часком сачекај и сад, док ја пронађем своју свеску да све то запишем... Ти и тако све заборављаш...
- ФЈОДОР: Ово не само што нећу заборавити док сам жив – него и после тога!
- АНА: Како може и после тога, Феђа?
- ФЈОДОР: *(Уздах)*
Смрт јесте граница, али ово ни после тога мећу заборавити, видећеш!
- АНА: *(Враћила се са прибором за писање и села за стиочић)*
Можемо...

Код Турђењева. Досиојевски шећа. Долази Турђењев, око 50 година, у домаћем каиућу или дуљачком шлафроку. Грле се.

- ТУРЂЕЊЕВ: Фјодоре Михаиловићу, извините што се нисам обукао, али чим сам чуо да сте ту, пожурио сам да ме не чекате...
- ФЈОДОР: Надам се да вас нисам узнемирио, Иване Сергејевићу?
- ТУРЂЕЊЕВ: Нисте, знам да сте ви ноћобдија, али за разлику од вас, ја рано устајем. Драго ми је што сте и ви овде...
- ФЈОДОР: *(Подозриво)*
Иван Александровић ми рече да сте ме видели у казину?
- ТУРЂЕЊЕВ: А, да, видео сам вас, али знајући како су играчи сујеверни, нисам хтео да вам се јављам... Па како сте ви, шта радите?
- ФЈОДОР: Знате шта је наш списатељски живот, Иване Сергејевићу...
- ТУРЂЕЊЕВ: Знам, знам, читао сам ваш *Злочин и казну*, то је досад ваша најбоља ствар, Фјодоре Михаиловићу! Ви корачате у чизмама од седам миља и од вас се још свашта може очекивати!
- ФЈОДОР: А шта ви радите, Иване Сергејевићу?

ТУРГЕЊЕВ: Тренутно видам ране од батина које сам добио за *Дим* и опет ћу добро размислити пре него што узмем перо у руке, као што сам и после *Досија је*, ћутао читавих пет година! Нација се најзад сложила ко је за све крив! Нападају ме са свих страна, и бели и црвени, и једни и други су најзад нашли заједничку жртву! Ако ће то на добро да уједини нацију, па и да не жалимо, ха, ха... Кад бих знао да ће то да нас спасе, пристао бих да будем тај жртвени јарац... Невероватно је како су се сви сложили, од племићког Енглеског клуба, до студентских кружока! Сви вичу, распни га, распни! Уосталом, шта да вам причам, сигурно сте и сами све то видели?

ФЈОДОР: Шта?

ТУРГЕЊЕВ: Те нападе, да не кажем приказе! Као да су се договорили! Пишем већ више од четврт века и никако да научим публику да писац и његов јунак нису исто! Нападају ме да сам ја Потугин из *Дима* и да мислим исто што и он! Нападали су ме слично и за *Оцеве и децу*, за Базарова, и ви сте били један од ретких који је разумео ствар, што вам док сам жив нећу заборавити!

Фјодор се накашљава, нејријатно му!

ТУРГЕЊЕВ: Али сад нема баш никог, сви су сложни...

ФЈОДОР: Нисам ја зато дошао, Иване Сергејевићу...

ТУРГЕЊЕВ: Знам да нисте, али пошто сте тада разумели Базарова, надам се да нисам у заблуди што верујем да ни сад не делите пште мишљење о Потугину?

ФЈОДОР: Ја сам дошао због оног мог дуга, а не нашег Потугина!

ТУРГЕЊЕВ: Ког дуга, Фјодоре Михаиловићу?

ФЈОДОР: Коцкарског! Оног од пре две године!

ТУРГЕЊЕВ: Шалите се, Фјодоре Михаиловићу! Нисте ваљда само због тога дошли? Подсетите ме, молим вас, шта је било у питању?

ФЈОДОР: Педесет талира које сте ми на моју молбу одавде послали у Визабиден!

ТУРГЕЊЕВ: Па зар ви то још увек памтите?!

- ФЈОДОР: Свакако, и још увек сам вам захвалан... Новац ми је стигао у најтежем тренутку и то никако не могу да вам заборавим...
- ТУРГЕЊЕВ: Невероватни сте! Сигурно ми нећете веровати ако вам кажем да сам ја на то сасвим заборавио?
- ФЈОДОР: Иване Сергејевићу, нити сам ја Михаило Савелић, нити сте ви мој господар, гроф Петар Илић!
- ТУРГЕЊЕВ: О чему ви то говорите, Фјодоре Михаиловићу?
- ФЈОДОР: О спахији и мужику из ваших *Ловчевих зајиса!*
– “Господар нам је био – прави господар, а и по нарави је био добар! Сад те, на пример, избије – и кад погледаш, а он већ заборавио!”
- ТУРГЕЊЕВ: Чега се ви све нећете сетити, Фјодоре Михаиловићу?
- ФЈОДОР: Заборављате да сам и ја могао бити припадник старог полтавског племства из тринаестог века, да ми је само стало до тога! Да су моји преци издали православље, данас би се овде и око мене тискале велможе као око вас, па бих и ја могао, а не само ви, да питам пошто је Баден-Баден!
- Тургењева је нејријатно, не зна шта да одговори.*
- ФЈОДОР: Ја сам поносан што су моји преци верност Русији платили сиромаштвом и што је мој отац био припадник само указног, а не и наследног племства!
- ТУРГЕЊЕВ: Али о чему ви то, Фјодоре Михаиловићу?
- ФЈОДОР: О томе да са мном не можете говорити као са својим мужиком! О ономе што сте ми поручили по Гончарову, опомињући ме за дуг!
- ТУРГЕЊЕВ: Али ко је о дугу уопште говорио? Зар не чујете да сам га потпуно заборавио!
- ФЈОДОР: Иване Сергејевићу, иако ја због својих коцкарских дугова станујем изнад ковачнице и пошто ноћу радим ни дању не могу да се одморим, а моја супруга нема у чему да се појави пред светом, јер смо њену гардеробу и накит заложили, ја ипак нисам, нити ћу икад изгубити понос, Иване Сергејевићу!

- ТУРГЕЊЕВ: Али ко то од вас захтева, Фјодоре Михаиловићу, шта вам је?
- ФЈОДОР: Вама је, Иване Сергејевићу, врло добро познато да ја не само што враћам своје сопствене дугове него да са преузео и све издавачке и остале дугове мог преминулог брата Михаила, за часопис “Време”, као и часопис “Епоху”, у коме сте и ви сарађивали, уз обавезу да издржавам његову бројну породицу, као и породицу моје покојне супруге, Маше, односно пасторка, Пашу, и друге чланове бројне породице, да их овде не набрајам, и да нисам познат као човек који враћа сопствене дугове, данас не бих овде станао изнад ковачнице!
- ТУРГЕЊЕВ: Забога, Фјодоре Михаиловићу, куд ви одосте! Зар ако ја нешто заборавим, ви због тога постајете мој мужик? Зар ако сам рекао Ивану Александровићу да вам нисам пришао, јер из сопственог искуства знам колико то играчи не воле?...
- ФЈОДОР: Уколико Ивану Александровићу нисте рекли, “Нисам смео да му приђем да не би био принуђен да ми врати дуг који је узео на три недеље, а не враћа ми га већ пуне две године!”
- ТУРГЕЊЕВ: Ја сам вам већ рекао да сам то заборавио, али више не смем да понављам, да вас поново не увредим, јер не знам како то код вас испада, ако ја нешто заборавим, да ви због тога постајете мој крепосник, које је у Русији, срећом, укинута и постало историја! Ивану Александровићу нисам помињао никакав дуг!
- ФЈОДОР: Па зашто сте ме онда уопште помињали?
- ТУРГЕЊЕВ: Знате о чему људи у бањи разговарају, кад се сретну? Ко је дошао, ко отишао, имате о томе и код Гетеа, који је такође овде често боравио... Иван Александровић није знао да сте и ви ту, ја сам му то открио и то је све!
- ФЈОДОР: Ја, додуше, нисам учио на немачким универзитетима, као ви, Иване Сергејевићу, али чак и ја, сиромах, знам да је постојао извесни Јохан Волфганг фон Гете и да не мора да ми се објашњава шта је и о чему је све писао, и да је, као и ви у вашем *Диму*, писао и о бањама!

- ТУРГЕЊЕВ: (*Смеје се*)
Као и ви у вашем *Коцкару*, који је дивна новела, прави мињон, иако вам то још нисам рекао!
- ФЈОДОР: Нисмо се од онда видели, Иване Сергејевићу! Због свог коцкарског дуга, крио сам се по целој Европи! Дрезден – Визбаден – Женева – Милано – Рим – Париз – Женева – Праг – Дрезден – Баден-Баден! Непрестано сам мењао место боравка, али сам, као што се види, на крају ипак долијао!
- ТУРГЕЊЕВ: Радује ме што видим да сте у форми, Фјодоре Михаиловићу! Остали сте исти као и у Русији, и осим ваше уметности која је напредовала, исти сте као некадашњи младић из кружока Бјељинског!
- ФЈОДОР: Показујем шапе пред сваким који хоће да ме уједе!
- ТУРГЕЊЕВ: Ви знате да сам ја студирао филозофију у Берлину и да је требало да будем предавач на московском универзитету, само да нисам царској власти био тако сумњив!
- ФЈОДОР: Колико знам, није вам длака с главе фалила, уколико не рачунате два месеца затвора, које сте провели у дому самог управника, мажени од његових кћери, где сте написали *Муму*, или принудни двогодишњи боравак на сопственом добру Спаско, или уколико Париз или Баден-Баден не сматрате прогонством, као ја свој Сибир, а да Мртви дом и не помињем!
- ТУРГЕЊЕВ: Није реч о томе, мада морам признати да су ваши силогизми прилично натегнути! Иван Александровић није знао да сте ту, ја сам му рекао и то је све...
- ФЈОДОР: А нисте му рекли: Иако ми Фјодор Михаиловић већ две године дугује педесет талира, он се још није опаметио и даље игра! Иако му је рођени брат, још пре неколико година, док је у иностранству био са Аполонијом Сусловом, кад му је затражио новац, писао, Не разумем како човек може да иде на љубавно путовање, а да се при том и даље коцка!
- ТУРГЕЊЕВ: Видите како сте неправедни, Фјодоре Михаиловићу! Откуд ја могу знати шта је вама ваш покојни брат писао?!
- ФЈОДОР: Ја сам вам, чини ми се, сам причао, али сад не говоримо о мом брату него о Гончарову!

- ТУРГЕЊЕВ: Ви сте га поменули а не ја, а што се тиче Ивана Александровића, ваш дуг уопште нисмо помињали!
- ФЈОДОР: А шта сте помињали? Да ли сте помињали да ћу ја због дуга да променим карактер? Да ћу почети да лажем?
- ТУРГЕЊЕВ: Не разумем вас, Фјодоре Михаиловићу?
- ФЈОДОР: Да ћу због тога што сам вам дужан, можда почети да хвалим ваш *Дим*?
- ТУРГЕЊЕВ: Али ко је уопште о *Диму* говорио?
- ФЈОДОР: Ви сами, Иване Сергејевићу! Кажете да новац није по среди! Ако није новац, онда је по среди свакако *Дим*! Сувише је провидно и помислити да ћу ја, не за педесет, него за пет стотина, па и пет хиљада талира, променити своје мишљење!
- ТУРГЕЊЕВ: То ми је познато, Фјодоре Михаиловићу, и због тога ваше мишљење толико и ценим! Кад сте, и поред помамних напада младе генерације, која није била задовољна сликом новог човека, готово једини хвалили Безарова, ја сам знао да то чините зато што тако мислите! Како бих сад могао очекивати да ћете због тричавих педесет талира, рећи и оно што не мислите?
- ФЈОДОР: Ви значи и сад очекујете да вам кажем оно што мислим?
- ТУРГЕЊЕВ: Ја не очекујем ништа, али ако већ желите нешто да кажете, онда свакако оно што мислите!
- ФЈОДОР: Без обзира на мој дуг?
- ТУРГЕЊЕВ: Какве везе има дуг са вредношћу дела?
(*Смех*)
- ФЈОДОР: Ја нисам намеравао о томе да говорим, али ако ме ви због дуга баш натерујете!
- ТУРГЕЊЕВ: Али ко вас натерује, Фјодоре Михаиловићу, сачувај боже!
- ФЈОДОР: Ако ви можда мислите да се ја, због тамо неких талира, устручавам...
- ТУРГЕЊЕВ: Али какве везе имају талири с литературом?
- ФЈОДОР: По мени немају никакве, али ви можда мислите да имају?
- ТУРГЕЊЕВ: Зашто бих ја тако мислио, Фјодоре Михаиловићу?

- ФЈОДОР: Јер ви за такво дело добијате четири стотине рубаља по табаку, а ја за *Злочин и казну* и *Коцкара*, које толико хвалите, по сто педесет, и тако ви можда с неким правом уображавате да ваш *Дим* од мог најбољег дела вреди три пута више, односно, можда сматрате да се вредност литературе мери њеном ценом?
- ТУРГЕЊЕВ: Никад нисам тако мислио!
- ФЈОДОР: Али, колико ми је познато, никада нисте ни рекли: Ако Фјодор Михаиловић за своја дела добија свега сто педесет рубаља, ја никако не смем да примим више од двеста! Не знам, додуше, ни зашто двеста, но ако већ на томе инсистирате, али четири стотине рубаља ни у сну не бих смео да примим! То је права увреда за Фјодора Михаиловића!
- ТУРГЕЊЕВ: Али откуд ја знам колико ви примате?!
- ФЈОДОР: Немојте ми само рећи да вам то није познато! Познато је да ја вредим сто педест рубаља, Писемски двеста, Гончаров триста, а ви свих четири стотине рубаља по табаку!
- ТУРГЕЊЕВ: А ви изгледа хоћете да кажете да је цена управо обрнута вредности аутора?
- ФЈОДОР: Не знам да ли вредности, али свакако потребитости! Ја, који сам најпотребитији, издржавам три породице, болестан, бивши робијаш, притиснут туђим дуговима, добијам најмање, Писемски, додуше, добија двеста, односно практично мање него ја, јер њега ни ваш хонорар не би спасао, пошто би га унапред потрошио и пропио са својим бројним пријатељима, Гончаров, као високи чиновник, који ће једног дана свакако догурати и до генерала, добија триста, а ви, Иване Сергејевићу, добијате четири стотине, да бисте могли да зидате вилу у Бадену!
- ТУРГЕЊЕВ: Да не мислите да је зидам од тих хонорара, Фјодоре Михаиловићу?
- ФЈОДОР: Не мислим, зато и кажем да човек што је мање потребит, тим више добија!
- ТУРГЕЊЕВ: Хвала Богу, да не кажете, што му је дело мање вредно!

- ФЈОДОР: Могу и да кажем, ако ви то желите и ако ме већ вичете за језик! Можда се писац код нас не плаћа по томе колико му дело вреди, већ по томе колико је у стању да испљује руски народ! Они који то не раде, добијају мало, док они, који су у стању да га добро испљују, добијају више, само је чудно откуд да се и ви нађете у том друштву? Деценијама се удварате омладици, сликајући Базарове и Руђине, али најзад сте показали да нисте ни Руђин, ни Базаров, ни Лаврецки, него јунак вашег *Дима*, Потугин!
- ТУРГЕЊЕВ: Хвала вам, Фјодоре Михаиловићу, мада никад нисам веровао да и ви мислите као Господин цео свет!
- ФЈОДОР: Ја нисам Француски да вам ласкам што сте богати Рус, који им се удвара плаћајући им раскошне ручкове и вечере, или забављајући их причајући им о недостацима руске природе, као што то чини ваш Потугин! “Доиста не би требало да се љутим, али сваког часа наилазим на неког руског генија и ти генији и самоуци и у гробу ће ме узнемиравати! Ја сам, вели, нико и ништа, ја сам нула, али имам несумњиво више дара и идеја него тај ваш Мајербер! – А не само Мајербер него у последњи немачки флаутиста, има више идеја него сви наши генији, само што чува за себе те идеје и не прти се с њима у земљи Моцарта и Хајдна, а наши генији, дрн-дрн, валцер или романсу – а кад погледаш већ руке у панталонама, а уста искривљена у презриву гримасу! И у сликарству је исто и свуда... Зар није време да једном већ престане то прстачко разметање са даровитошћу руске природе! Ама, каква вам је то даровитост, господо...”
- ТУРГЕЊЕВ: Ако је тако, Фјодоре Михаиловићу, онда и ја могу да кажем, оно што тврде незналице и ваши непријатељи, да сте ви Раскољников, и да сте то ви убили бабу! И то са много више права, јер код вас је Раскољников главни јунак, а код мене Потугин није, и *Дим* није прича о њему него много више о Литвинову, Татјани и њеној тетци, и Ирини, а сви сте се закачили за несрећног Потугина!
(Смех)
Ја сам још добро прошао, могли сте ме оптужити и да сам Ирина, која је у сваком погледу испод Потугина, иако не говори онако критички о руском народу!

- ФЈОДОР: Ви који сте у *Племићком џнезду* насликали узор руске жене, једну Лизу, спустили сте се да, због Француских аплауза, насликате једну бедну Ирину!
- ТУРГЕЊЕВ: Какве везе имају Французи с њом?
- ФЈОДОР: Да покажете да немају само Французи лорете, кокоте и издржаване жене него да их имамо и ми, и да у тој важној области брже учимо од Европе и не заостајемо за њом! Ви знате да ја нисам убио бабу као Раскољников, али да ви, као и ваш Потугин Ирине, јесте *cicisbeo*, како то кажу у Милану, једној белосветској диви, не видећи колика је та улога испод достојанства једног припадника високог духовног и световног руског племства!
- ТУРГЕЊЕВ: Фјодоре Михаиловићу, ја мислим да ви нисте дошли к мени да ми причате ко сам ја, нити сам ја то од вас тражио! Ви сте свакако дошли с другим намерама, а што се тиче мене, свакако нисам очекивао да ћу ово доживети, кад сам на несрећу Ивану Александровићу поменуо да сам вас видео, и ако сте дошли с намером да регулишете тај безначајни дуг, не видим зашто пре тога треба и да ме извређате? Зар није боље да одмах обавимо тај посао?
- ФЈОДОР: Ви врло добро знате да ја нисам дошао да вам вратим тај ваш новац!
- ТУРГЕЊЕВ: По чему знам?
- ФЈОДОР: Па, ако сте ме заиста видели у казину, онда сте *свакако* запазили и како губим!
- ТУРГЕЊЕВ: Зар ви Фјодоре Михаиловићу, *заиста* мислите како нико нема других брига, осим да помно прати шта ви радите?!
- ФЈОДОР: Што се тиче вас, ја знам да ви овде имате великих брига и да одавде не можете да видите не само једног бившег робијаша, а изгледа и бившег колегу, него ни целу Русију! Уместо што задате вилу, боље бисте урадили да купите један добар телескоп: онда бисте је могли видети! Одавде нас је *заиста* тешко видети, а можда смо за вас и потпуно невидљиви!
- ТУРГЕЊЕВ: Ја се, Фјодоре Михаиловићу, не бих усудио да вам препоручим шта да чините са својим новцем, па вам чак не помињем ни новац који ми дугујете!
- ФЈОДОР: Па шта сте друго поручили по Ивану Александровићу него: Обавестите Достојевског да ме сместа посети и да ми бар он

подигне морал! Пошто ме сви грде, он као човек који је према мени обавезан, мораће или да ми врати новац, или да ме хвали и предамном шени! Пошто знам да новца никад нема и да нема те суме коју он није у стању да списка на рулету, мораће да ме хвали, што је мојој књижевној сујети толико потребно! Да бих такве ствари непрестано могао да слушам, био сам принуђен заувек да напустим Русију, јер странци, поред тога што ме држе за јединог руског писца, могу да прогутају и приме здраво за готово, све што ја напишем о њој, док у Русији никако свима да угодим! Таман угодим студентима, нападне ме племство; ако угодим племству, нападне ме студенти! Ако насликам нову жену, нападне ме старе, ако насликам стару Русију, нападне ме нова, и тако никако да приготивим јело које ће задовољити свачији укус и бити свима по вољи него ми испадају све некаве сплачине!

ТУРГЕЊЕВ: Па како то, Фјодоре Михаиловићу, да баш мене, несрећника, највише плаћају?

ФЈОДОР: Издавачи као и уредници желе да стекну име у иностранству, као људи који разумеју шта је права литература, служећи се тако са вашим француским и немачким пријатељима; белосветска ергела око вае пријатељице, такође има свог кућног, приватног писца, и ја лично не сумњам да сте ви најбоље књижевно грло у ергели Полине Виардо, и спреман сам у сваком тренутку то и да потпишем, ако желите?

ТУРГЕЊЕВ: Мислим да свему има граница, Фјодоре Михаиловићу, и да ви чињеницу што ми дугујете не можете користити да ме у овом дому вређате, а још мање његову домаћицу и моје најбоље пријатеље!

ФЈОДОР: Дуг са овим нема никакве везе и ви ћете јамачно бити бар толико демократски оријентисани, да се понашате као да он и не постоји!

ТУРГЕЊЕВ: Ако нема дуг, онда има ваша света болест! Користите своју болест, јер знате да се ја, и поред свих ваших увреда, нећу овде пред вама срушити, док ви то можете у сваком тренутку учинити, изазвати скандал, а да пред целим светом за све ја испаднем крив!

- ФЈОДОР: То нисте морали ни да помињете, Иване Сергејевићу! Сви знају да је за вас важно само оно што ће свет да каже! Али ја ипак нећу отићи пре него што вам кажем шта *ја* мислим о вашем *Диму*!
- ТУРГЕЊЕВ: А шта сте до сад радили?
- ФЈОДОР: Сад ћу вам рећи шта заиста мислим, али не у рукавицама као досад!
- ТУРГЕЊЕВ: Ја знам да сте ви одувек били љубоморни на туђ успех, али, признајем, до сад нисам имао појма да вас у томе највише вређају и погађају туђи хонорари! Живео сам у заблуди да сте љубоморни на туђу славу, не знајући да је у питању само цена по табаку!
- ФЈОДОР: На чију славу мислите? Зар на ваш *Дим*, за који и сами признајете да га сви грде?
- ТУРГЕЊЕВ: Али сви о њему говоре, сви га помињу, он је прави књижевни и друштвени догађај! Ваш *Коцкар*, иако та дела имају неких додирних тачака, прошао је прилично незапажено, док се на све стране чује, *Дим, Дим, Дим!* Уосталом, тако је било са сваким мојим делом, почев од *Ловчевих зайиса*, свако је било књижевни догађај, да не кажем сензација! Нећу ни да помињем, оно што и ви сами знате, да је делимично и због њих, цар Александар *уу*, одлучио да убрза укидање крепосног права и да ослободи кметове!
- ФЈОДОР: Да, да, познато је да чак и сам цар, како би то рекао Гогољ, код вас редовно тражи и проналази шта треба да ради! Занима ме, међутим, шта ће о тој својој земљи мислити ако прочита ваш *Дим*? Хоће ли увидети да је погрешно и да такав народ његов поклон није заслужио и да је било много боље да га је и даље оставио у ропству?...

Ана и Фјодор код куће. Ана над белешкама.

- АНА: Је ли то све?
- ФЈОДОР: Колико се сећам...
- АНА: А да ли си имао напад?
- ФЈОДОР: Не могу да се закунем...
- АНА: Мораћемо да питамо Ивана Сергејевића?

- ФЈОДОР: Никако њега!
- АНА: Ако си имао, мораћеш да му се извиниш... Узнемирен си, влажан и мокар као да си га имао...
- ФЈОДОР: Сам крај ми је некако у магли... Бојим се да то није стога што ме је Иван Сергејевић избацио!
- АНА: Није ваљда и до тога дошло?
- ФЈОДОР: Па кад сам ја почео да браним Русе, он је узвикнуо како је мени познато да он овде код Немаца зида кућу и да он није тоико дволичан и фарисеј, да у свом дому допусти нападе на њих, да ми то забрањује ако не желим да ме његов Захар силом избаци! – Једном ћу се можда свега сетити, а јеси ли ти бар ово тачно записала?
- АНА: Зар после *Коцкара* и *Злочина и казне*, можеш тако нешто да ме питаш?
- ФЈОДОР: Извини, Ањечка, али ово је још важније од тога! Не само што он добија трипут веће хонораре од мене него њему и цела Европа верује! Ако ово не оставимо потомству, ко зна како ћу ја изгледати у његовим очима?
- АНА: Потомство ће знати да си ти био чиста срца, одан народу, породици и пријатељима...
- ФЈОДОР: То ти знаш, али не зна Европа! Иван Сергејевић ће своју верзију испричати и Гончарову и европском високом свету, а мени ћеш само ти, Ањечка, веровати и само ти бити на мојој страни, а шта ће будуће човечанство мислити о човеку чија је само жена била на његовој страни? Па чак још не знам јеси ли и ти?
- АНА: Зар можеш то и да ме питаш?
- ФЈОДОР: Не можеш ми само ти бити јемац пред будућношћу! Знаш ли ти, Ањечка, зашто се људи уопште баве уметношћу?
- АНА: Ради посмртне славе?
- ФЈОДОР: То најмање! Зна ли се ко је аутор Милоске Венере? Или разних других старих дела, којима се данас сви дивимо? Знаш ли шта је права судбина уметника, који је прави, истински уметник? Не само онај који се не потписује и чије име нико никада неће сазнати – већ онај чије дело нико никада и није видео! Ни сликар фресака, чије име данас нико не зна, већ онај који је најбоље ствари насликао иза

стуба, заклоњених од људског погледа, које нико никад није могао ни да види! Док је храм постојао, дело је било заклоњено, а кад је срушен, нестало је и његових слика! То је права судбина уметника и то ти је прави, истински уметник!

АНА: Чије дело нико никад није видео?

ФЈОДОР: За такве слике се, као и за праведника, каже, види Бог! Можда га ни Бог неће удостојити погледа, али људи га свакако неће видети, а Бог ће можда некад ипак да га удостоји!
(Уздах)
Само што он то неће никад сазнати!

АНА: Зашто?

ФЈОДОР: Зато што га тад већ неће бити! То ће ипак бити милост ако га Бог бар тада удостоји, али ако се ни то никад не деси?

АНА: Зашто неће? Зар ти, Феђа, ниси прави праведник и мученик за уметност? Зар свако твоје дело није права слика иза стуба, по томе колико се намучиш, а добијаш трипут мање од Тургеева?

ФЈОДОР: Али и ја сам сујетан скоро колико и он! И ја сам таштина! И ја сам критикујући *Дим*, мислио како је мој *Коцкар* много бољи, нисам мислио како смо пред Њим сви ништавни и једнаки!

АНА: Али како можеш бити једнак ти који све радиш у зноју лица свога, оптерећен туђим породицама?

ФЈОДОР: Можда пред Иваном Сергејевићем или Гончаровом, ја изгледам друкчије, али пред оним који целог живота слика слику иза стуба, или пред оним који се усамљен моли у пустињи, а да га осим Господа нико не чује, ја сам ташт, сујетан и зао, и Тургеев је у праву кад каже да не могу ни на кога да се бацам каменом! Грешан сам, Ана, много сам грешан, а још кад би познавала и све оно што носим у себи, побегла би главом без обзира! Не би остала да дишеш овај кужни ваздух са мном!

АНА: Ти си за мене прави праведник, Фјодоре!

ФЈОДОР: Зато што си ти сама голубија срца и праведна, иначе кад би било који човек изнео пуну истину о себи, сви људи на свету морали би да затисну уши и да зачепе нос!

- АНА: Је л мислиш и на мене?
- ФЈОДОР: Ти си права светица, рекао сам, а жене су уопште и боље и горе од нас! Грешна Маша, која је имала све светске мане, због својевелике патње такође је била права светица! Само велика патња може да нам спере грехе, Ањечка... Кад су жене праве, оне нам спасавају душу и не дају нам да се сасвим срозамо у бласто...
- АНА: Зар и Христос није био мушкарац?
- ФЈОДОР: То, Ана, више никад немој да ме питаш! Он је један и непоновљив, а као јеретици су осуђени они који су тврдили да он има обе природе, мислећи, додуше, на људску и божанску, али сигурно је да свако ко му се приближи има нешто од те његове двострукости! Љубав не може без тога!
- АНА: Имаш ли је и ти, Фјодоре?
- ФЈОДОР: Како бих иначе створио толике женске ликове, Соњу Мармеладову, Дуњу Раскољникову и њену мајку, Њеточку, Полину и многе друге, али слутим, све ће оне бити у сенци Аглаја и Настасје Филиповне!
- АНА: Говорио си да и Иван Сергејевић има дивне женске ликове?
- ФЈОДОР: Има, али је најбољу од њих, Лизу, послао у манастир! Шта мислиш зашто?

Ана слеже раменима.

- ФЈОДОР: Зато што је за њега љубав најчешће таштина! Људска љубав, кад није Бог у питању, и јесте таштина, али има и оне која је, као код Тургеева, таштина над таштинама, што се и по његовом животу види, а онај који хоће да побегне од таштине, куда ће него у манастир? – Добро, Ањечка, ти сад све то читко препиши да видим да ли сам нешто важно пропустио, да ли ћу се још нечега сетити и да размислимо шта ћемо сад с тим да урадимо... Морам нешто да предузмемо, јер је Тургееву, после *Дима*, потребно на нешто да скрене пажњу и да свет поново пређе на његову страну!
- АНА: А шта мислиш с тим да урадиш, Феђа? Јеси ли мислио то да штампаш?

- ФЈОДОР: Размишљаам да то пошаљем Бертњеву за Чертковски библиотечки архив, да потомство једног дана сазна шта се заиста међу нама десило!
- АНА: А шта ће бити с оним чега ћеш се накнадно сетити?
- ФЈОДОР: Нећемо с тим журити, сачекаћемо још неко време... Главно је да си ти записала, с обзиром на то колико сам ја забораван, а особито после напада, кад се не могу сетити ни свог сопственог имена... Шта бих ја без тебе, Ана, шта би било да Миљуков није познавао твог професора стенографије Охлика? Ко би ми данас био сведок пред потомством?
- АНА: Какав сам ти ја сведок, Феђа, кад ће сви знати да сам постала твоја жена?
- ФЈОДОР: Што си се сажалила на старог, болесног, оптерећеног, пред дужничким затвором руског писца нико ти неће узети за грех! Та жртва ће баш бити прави доказ да говориш истину! Свет ће знати да си и ти светица као и грешна Маша, несрећна Аполонија, паметна Круковска, све сте промашиле завет да постанете искушенице као Тургеневљева Лиза, али сте се зато животом приближиле подвигу! Како теби да не верују, Ана? Па коме ће онда веровати? Тургеневу или Ивану Александровићу? Ја знам да су они сад добило кост коју ће дуго да глођу и да још дуго неће престати са мном да испирају уста...

Тургењев и Гончаров у шейњи.

- ТУРГЕЊЕВ: Не желим о томе ни да вам причам, Иване Александровићу... Можда се ни ја нисам понео најбоље...
- ГОНЧАРОВ: Зар је до тога дошло, Иване Сергејевићу?
- ТУРГЕЊЕВ: Има ту и позадине о којој не желим да говорим, бојим се да не будем неправедан, али да се сличне ствари не би поновиле, да их једном заувек прекинем, ја сам, поштујући етикецију, сутрадан отишао да му вратим посету!
- ГОНЧАРОВ: Желећи да прекинете?!
- ТУРГЕЊЕВ: Знајући да Фјодор Михаиловић ноћу ради и да устаје тек у подне, отишао сам још пре доручка и пошто сам обавештен да се Достојевски и жена у то доба још не појављују, оставио сам им своју визиткарту!

ГОНЧАРОВ: И?

ТУРГЕЊЕВ: Фјодор Михаиловић ће схватити шта то значи! Пошто му нисам узвратио посету, да на тај начин прекидам све односе!

ГОНЧАРОВ: Мислите да ће тако схватити?

ТУРГЕЊЕВ: Па нити сам тражио да га пробуде, нити сам на посетници оставио неку поруку или жаљење, ништа, мораће да му буде јасно шта то значи!

ГОНЧАРОВ: Мислите да је Фјодор Михаиловић тако танкоћутан?

ТУРГЕЊЕВ: Осетљивији је он од сваке госпођице, не брините

ГОНЧАРОВ: А шта се то између вас догодило?

ТУРГЕЊЕВ: Не могу да вам кажем, Иване Александровићу...

ГОНЧАРОВ: Нећу да вас натерујем, али баш ме копка шта би то могло бити? Ви који умете да се понашате са тако различитим светом и да одржавате светске односе?

ТУРГЕЊЕВ: Могу само да вам кажем да је Фјодор Михаиловић покушао да ме претвори у свог сопственог јунака!

ГОНЧАРОВ: озбиљно?

ТУРГЕЊЕВ: Познато вам је да он у сваком свом роману слика свој улепшани лик!

ГОНЧАРОВ: Чак и улепшани, ха, ха...

ТУРГЕЊЕВ: Ма колико то било чудно, јер он сматра кад би било ко од нас рекао пуну истину о себи, да би цео свет морао да запуши нос! Ја сам већ одавно Аполону Мајкову скренуо пажњу да и Французи имају сличног писца, Маркиза де Сада! Е па, Фјодор Михаиловић је покушао да ме сведе на свој ниво! Да због тога, што сам га пред вама поменуо, имам неке страшне, мрачне намере!

ГОНЧАРОВ: Нисам ваљда ја за све крив, Иване Сергејевићу?

ТУРГЕЊЕВ: Ви сте случајно ушли у игру, ја сам крив што сам га неопрезно поменуо, односно, он је сам крив, боље рећи, његова болест, што је тако!

ГОНЧАРОВ: Мислите да је то због болести?

ТУРГЕЊЕВ: Ако и није, има добар алиби, нама тако нешто не би могло да се опрости! Ми морамо барем споља да будемо разумни, док он има лекарско уверење да није, али то је његова приватна ствар, опасно је једино што су толико почели да га читају! Што је тако зао и паметан, како у страху и трепету, и у најстрожем поверењу, шапуће његов пајташ из Времена, Страхов, кога је такође успео а претвори у свог сопственог јунака и који га је тек овде у иностранству у пуној мери упознао...

(Уздах)

Шта ми би да га угледам, још више да га поменем, а највише оно што сам учинио још пре две године!

ГОНЧАРОВ: Ја вам ту не могу бити судија, кад ни сам не знам о чему је реч!

ТУРГЕЊЕВ: Спустио бих се на његов ниво, кад би вам то открио! Ако он сам није нашао за сходно да вам каже?

ГОНЧАРОВ: Али, забога, Иване Сергејевићу, није то ни важно...

ТУРГЕЊЕВ: За вас свакако није, али за њега то не бих могао да кажем! У његовим очима то ће нарастати све више и више, док га на крају целог не прогута!

ГОНЧАРОВ: Несрећник!

ТУРГЕЊЕВ: И ја то кажем, зато сам се и уздржавао преко свих граница и трудим се што пре да заборавим... Видите, колико сам имао неприлика само што сам вам поменуо да сам га видео у казину!

ГОНЧАРОВ: Нисте ми скренули пажњу да је то било само за мене!

ТУРГЕЊЕВ: На несрећу, ја сам у том тренутку потпуно смео с ума да он према мени има један мали нерашћив дуг части! Прошло је отада већ две године, а у питању је свега стотину талира! Међутим, како је наикрен и сумњичав, он је уобразио да му ја то преко вас спочитавам и шаљем опомену за тај дуг!

ГОНЧАРОВ: Иако ја о томе нисам имао појма!

ТУРГЕЊЕВ: Не само ви, и ја сам на то потпуно заборавио! И онда ме је он још с врата напао зашто му директно и отворено не тражим тај дуг него то чиним преко посредника!

ГОНЧАРОВ: Мене?!

ТУРГЕЊЕВ: На жалост! Ја му кажем како Иван Александровић о свему томе нема појма, али шта вреди, кад је њему већ све било јасно!

ГОНЧАРОВ: Да сам знао никако вас не бих помиљао! Ни у сну!

ТУРГЕЊЕВ: А тек ја њега?! Такво је злопамтило да се сетио свих несугласица још у кружоку Бјељинског и видим да ми ништа није опростио, ниједну младићку шалу ни пецкање, због чега је још онда са кружочком раскрстио, што му, наравно, данас ни најмање не замерам... Пошто ме је тако наружио, као да у најмању руку ја дугујем њему новац а не он мени, прешао је најзад на оно због чега је и дошао!

ГОНЧАРОВ: Па зар није дошао да вам се извини због тог дуга?

ТУРГЕЊЕВ: То му је био само изговор и могу рећи да сам, још пре две године, кад сам му послао тај новац, једном пријатељу рекао, не говорећи му, разуме се, о коме је реч: “Сада сам стекао, односно купио новог непријатеља” – поготово кад је у питању човек као што је Фјодор Михаиловић! – Пошто Фјодор Михаиловић неће моћи да ми врати дуг, пошто коцкари то никад не чине, осим ако се не нађете с њим заједно за столом па тај дуг некако пребијете, знао сам да ће сад направити од мене црног ђавола, да би се пред собом оправдао зашто ми не враћа дуг! Али нисам очекивао да ће њему бити мало да ја у његовим очима будем отпадник и црни ђаво – него је хтео да и ја то знам, да ме у то убеди и да ми то тресне у лице!

ГОНЧАРОВ: Невероватно! Он је *вас* напао што вам дугује?!

ТУРГЕЊЕВ: То је тек била увертира! Главно тек долази!

ГОНЧАРОВ: Зар ни то није био све?!

ТУРГЕЊЕВ: То ми је, гушећи се, сасуо још с врата, да би, чим је дошао до даха, почео да напада мој *Дим!*

ГОНЧАРОВ: Замислите!

ТУРГЕЊЕВ: Почео је околишним нападима, али пошто сам се ја смејао и рекао му да за мене напади нису ништа ново, да сам ја одувек био нападан, и да пошто нисам ни за словенофиле ни за радикале, суђено ми је да ме једни или други нападају, знате оно већ познато о Цвелфима и Цибелинима, и да је сад једина новост што ме нападају *сви*, он ми је одговорио да то

није ништа према ономе шта та огавна књига заслужује, да такав текст треба да спали целатова рука!

ГОНЧАРОВ: Ако је и од Фјодора Михаиловића, много је! Па ипак вам је он колега! И мени се ствар није допала – па се због тога нисмо свађали!

ТУРГЕЊЕВ: Кажем вам...

ГОНЧАРОВ: Да дође у ваш дом и да вам тако нешто саопшти! Јесте ли се бранили?

ТУРГЕЊЕВ: Да сам се бранио, то би га сигурно још више разјарило! Можда би уместо целата за рукопис, закључио да треба спалити самог аутора! Пошто знам да је болестан човек, ја сам га све време тако третирао, питајући се шта да радим? Будући да знам да нема смисла за хумор на свој рачун, пало ми је на ум да га тако пецнем да, као некада код Бјељинског, подвије реп и сместа напусти просторију; или да га без увреде прекинем и отворено му кажем да више не желим да слушам и замолим га да оде; или, пошто ми је познато да он болује од свете болести –

ГОНЧАРОВ: И ја сам то чуо, али нисам био сасвим сигуран?

ТУРГЕЊЕВ: То је позната ствар, мада је он претвара у сопствену заслугу, тврдећи да ју је стекао на робији као жртва прогона због кружока Петрашевског, док ми доктор Јановски тврди како га је од исте болести лечио још пре тога, али то сад више и није важно, замислите само, да се он код мене сруши, са испадне да сам га ја до тога довео, било зато што сам тражио тај безначајни дуг, било што сам увређен због *Дима*, или, највероватније, због обе те ствари заједно!

ГОНЧАРОВ: И шта сте урадили? Мислим, как се цела ствар завршила?

ТУРГЕЊЕВ: Трудећи се да ствар некако безболно приведем крају, гледао сам да му што мање опонирам, не знам јесам ли изговорио једва неколико реченица, међутим, опасност је што и такво понашање може да изазове прави бес код такви, ако само помисле да их презирете и не схватате озбиљно! Због тога сам био принуђен да му у разумној мери сасвим благо опонирам – да не би случајно помислио како га омаловажавам!

ГОНЧАРОВ: Нисам знао да је толико болестан...

ТУРГЕЊЕВ: Ви сте са својом фрегатом провели више година напољу па и не знате шта се све на књижевној пијаци збива...

ГОНЧАРОВ: Срећом, све се изгледа добро завршило?

ТУРГЕЊЕВ: То ћемо тек видети...

ГОНЧАРОВ: Мисите?

ТУРГЕЊЕВ: Да ли се уопште завршило и да ли не постоји и неки други чин!

ДРУГИ ДЕО

АНА ГРИГОРЈЕВНА као наратор:

“Иако ја и мој добри муж, Фјодор Михаиловић, више нисмо били у несрећном Бадену, ова историја се ни за тренутак није прекидала...”

Гончаров у посету код Турђењева.

ТУРГЕЊЕВ: Како оно беше, Иване Александровићу, јесте ли ме ви прошле године посећивали?

ГОНЧАРОВ: Нисам; прошле године сте били у јеку градње, а посећивао вас је Фјодор Михаиловић... Збиља, шта је било с њим? Је ли он још увек овде?

ТУРГЕЊЕВ: Овде није, али чујем да је и даље у Европи... Пошто је без успеха и мене покушао да претвори у део свог коцкарског пакла, убрзо после нашег неспоразума, отишао је одавде!

ГОНЧАРОВ: Извините, што вас питам: а је ли вам дуг вратио?

ТУРГЕЊЕВ: Погодите! – Осећајући, међутим, да с тим у целој ствари нешто није у реду, а имајући сјајну жену, праву жену за писца, није, додуше, претерано лепа, али је дваесет пет година млађа –

ГОНЧАРОВ: Знаш, видео сам је...

ТУРГЕЊЕВ: Сад тек долази оно најважније! Она зна стенографију и Фјодор Михаиловић јој диктира своје радове, док она све време кличе од одушевљења, ах, ах.

ГОНЧАРОВ: Зато су можда неки његови радови сада тако развучени!

ТУРГЕЊЕВ: Она није чиста Русиња него је финско-немачко-шведског порекла, и вероватно му је она рекла да је прошле године претерао и да би се обезбедио за историју –

ГОНЧАРОВ: Види, види!

ТУРГЕЊЕВ: Ја мислим да је заслуга те младе шведске мученице што јој је Фјодор Михаиловић издиктирао своју верзију нашег прошлогодишњег разговора и послао је Бартењеву за Чертковски архив, с напоменом да се отвори тек деведесете године, с разлогом претпостављајући да ћемо дотле обојица отегнути папке – али сам ја ипак за све то сазнао!

ГОНЧАРОВ: Видели сте рукопис?

ТУРГЕЊЕВ: [*erfe la fam*, сазнао сам! Иако сам ја једва отварао уста, тек толико да га као домаћин не увредим и, знајући да је болестан, стоички издржао све нападе, чујем да сам му наводно рекао: Пошто сам ја немачки студент и овде зидам кућу, забрањујем му да се они у мом присуству нападају и вређају, а будући да преко године живим у Паризу, то исто важи и за Французе; да сам, дакле, његовим нападима и ја лично повређен и увређен, et cetera et cetera... То што ја нисам сасвим мирно слушао нападе на *Дим*, испало је браним част Немаца, Француза и осталих Европљана, а да ме за самог себе ни најмање није брига!

ГОНЧАРОВ: Ви сте после тога сигурно написали своју верзију?

ТУРГЕЊЕВ: Ниссам, а и не верујем да ћу то учинити! Сви знају ко је Фјодор Михаиловић! Његов адлатус, Страхов, каже да би био за истинско жаљење, само да није тако зао и паметан! Требало је само да дода да је то посебна врста памети! Можете онда мислити шта о њему мисле остали! Онима до којих ми је стало, као ви Иване Александровићу, или Аполоније Мајков, коме сам писао, ипак дошапнем да није баш тако стварно било.

ГОНЧАРОВ: За потомство?

ТУРГЕЊЕВ: Па потомство би најпре морало да се упита: је ли у праву онај који верује, или онај који не верује потомству и жели да се осигура једним оваквим актом – без сведока!

ГОНЧАРОВ: Нико није присуствовао вашем разговору?

ТУРГЕЊЕВ: Нико, чак ни његова Швеђанка, која све прима здраво за готово! Узгред да додам да би потомство најпре морало да се запита: Је ли Фјодор Михаиловић, пре него што је ту своју верзију похранио у архив – окривљеном вратио дуг и тако претходно измирио рачуне, или је та пасквила неуспела замена за невраћени новац!

ГОНЧАРОВ: Колико је од тог дуга већ прошло година!

ТУРГЕЊЕВ: Више од три, али не бих га ни помињао да ните тог мемоара! Ако ја вама што замера, зар није ред да пред вама најпре будем сасвим чист? Ако је, наводно, због тог дуга части код мене и долазио, а не да ме нападне због *Дима*, зар није био ред да ми је пре те оптужбе диг вратио, али мислим да се наш Фјодор Михаиловић тим стварима и не бави, он се једино бави питањима од светског значаја с којима тако сугестивно делује на незреле духове, препарандисте, искључене средњошколце и студенте, узрујане нихилисте и нервне нихилисткиње, и да ћу тих стотину талира узалуд очекивати и на самртном одру и да ћемо обојица без њих лећи у гроб! Односно, ја клот без њих, а Фјодор Михаиловић такође, али пошто их је претходно изгубио на коцки!

ГОНЧАРОВ: Не верујете да ће вам их вратити?

ТУРГЕЊЕВ: Сигуран сам! Прво, што нема коцкара који тек тако може да одвоји новац који му је потребан за игру, чуо сам да су сва места кроз које је пролазио пуна његових заложених ствари; кад би само могао он би и себе лично негде оставио у залогу! Издавачи му дозирају хонораре малим сумама, јер знају да би их у противном истог тренутка спискао, а да дело не би никад било довршено, а што је најважније, тај дуг му је потребан да би и даљ могао да ме мрзи!

ГОНЧАРОВ: Мислите?

ТУРГЕЊЕВ: Познато је да се ми из књижевне братије не волимо претерано, премда се наивно верује да за све има места, иако има само неколико оних правих, али нека то и није мржња, потребан му је да би могао да ме гледа с висине!

ГОНЧАРОВ: Он вас?!

ТУРГЕЊЕВ: Јесте да ми дугује, али зашто да жури с враћањем, кад ја иначе добијам крезовске хонораре за своје литерарне сплачине у којима уздижем и хвалим смртне непријатеље Русије! Зато не треба да бринем да ће ми тај новац икада бити враћен!

ГОНЧАРОВ: Хм, хм...

ТУРГЕЊЕВ: Ово вам не причам зато што волим да оговарам!

ГОНЧАРОВ: Далеко од тога...

ТУРГЕЊЕВ: Него ако се случајно и вама обрати за зајам, да му и ви не дате и тако стекнете непотребног непријатеља!

ГОНЧАРОВ: Али кажете да он више није овде?

ТУРГЕЊЕВ: И пре три године није био, али му то није сметало да затражи телеграмом!

ГОНЧАРОВ: Али ми нисмо толико блиски! Ја сам ипак старији...

ТУРГЕЊЕВ: Онда ће вам се обратити као да сте му старији брат, а касније може да вас нападне, као што се то обично и дешава у породицама!

ГОНЧАРОВ: Водићу о томе рачуна...

ТУРГЕЊЕВ: Мада вам најстрашнију ствар нисам ни поменуо!

ГОНЧАРОВ: Коју?

ТУРГЕЊЕВ: Али ово да остане међу нама, Иване Александровићу!

ГОНЧАРОВ: Ја му ни прошле године ништа не бих рекао, само да сте ми на то скренули пажњу!

ТУРГЕЊЕВ: Знам... Чак и ја који га тако добро познајем, запрепашћен сам последицама... Вама је познато да сам ја прошле године одседао у кући Полине Виардо?

ГОНЧАРОВ: Рекли сте ми то још онда...

ТУРГЕЊЕВ: Е па, Фјодор Михаиловић ме је у њој посетио и видећи како ја као прави руски мевед издржавам све његове увреде, почео је нападати и сироту Полину!

ГОНЧАРОВ: Није могуће!

ТУРГЕЊЕВ: На жалост... И то у њеној рођеној кући – а да ја нисам могао да је узмем у заштиту, јер да сам то учинио, он би се распомаио, можда би се срушио, избио би скандал и можете мислити шта би на крају од свега било – али такође можете замислити и како сам се при том осећао!

ГОНЧАРОВ: *(Уздах)*

Нисам о томе имао појма...

ТУРГЕЊЕВ: Не бих вам ни сада причао, да нисте игром случаја били умешани, па сте могли да чујете ствар из друге руке, као да ја нешто од вас кријем, или као да вас сматрам кривим за целу ствар...

(Уздах)

А није крив нико!

ГОНЧАРОВ: Чак ни Фјодор Михаиловић!

ТУРГЕЊЕВ: Због његовог страшног, опасног и демонског талента, морамо му опростити чак и да није болестан, а камоли кад знамо да јесте!

ГОНЧАРОВ: Не знам...

ТУРГЕЊЕВ: Не знам ни ја, зна само онај горе, ако се уопште бави нашим земаљским стварима...

АНА ГРИГОРЈЕВНА као наратор:

“Ова несрећна историја није прогањала само Ивана Сергејевића... Ни Фјодор никако није могао да је заборави... Напротив!”

Фјодор Михаиловић у њојшељи. Улази Ана.

АНА: Ниси се још пробудио, Феђа?

ФЈОДОР: Јесам, али сам хтео нешто да те питам... Сећаш ли се шта је било с оним што ми се десило код Ивана Сергејевића?

АНА: С оним у Баден-Бадену?

ФЈОДОР: Што сам ти издиктирао, сећаш се?

АНА: Послали смо Баретњеву за архив!

ФЈОДОР: Све?

АНА: Оригинал! Копију смо оставили нама...

ФЈОДОР: А најглавније ти нисам испричао!

АНА: Како то?!

ФЈОДОР: Ти знаш мене после напада... Или сам тамо код њега имао напад, или ми се то десило кад сам се вратио кући, или чак у сну, тек ноћас, пошто нисам могао да радим, све ми је поново изашло пред очи и видим да ти најважније ствари нисам ни поменуо! Не знам зашто си толико журила да шаљеш?

- АНА: Како журила, Феђа, кад је од тог сусрета прошло већ три године!
- ФЈОДОР: Зар има толико?
- АНА: Тада си тек почео да смишљаш *Идиоџа*, а да и не помињем све остало...
- ФЈОДОР: Никао ми није јасно како сам могао да заборавим најважније! Ко ће ми веровати да то нисам учинио намерно?
- АНА: На шта то мислиш, Феђа?
- ФЈОДОР: На оно кад је Иван Сергејевић клекао преда мном, сеђаш се?
- АНА: То сад први пут чујем!
- ФЈОДОР: Јеси ли сигурна?
- АНА: Ја не морам да верујем својој памети, али стенографији морам! Знам да ништа слично нисам записала!
- ФЈОДОР: А кад сам ја клекао пред њим?
- АНА: То још мање! Па зар ви ништа друго нисте радили, него један пред другим клечали?
- ФЈОДОР: Да је он клечао преда мном, то знам, али да сам и ја пред њим, то баш нисам сасвим сигуран!
- АНА: А кад је то било?
- ФЈОДОР: Па сама кажеш да је било пре три године!
- АНА: Мислим, је ли то било пре него што си му поменуо дуг, или после тога?
- ФЈОДОР: Нисам сасвим сигуран, али мислим да је било пошто смо завршили са *Димом*... Пошто сам ја, најзад, поставио ствар на своје место!

Враћање на ранији сцену код Турђењева. Фјодор и Иван Сергејевић.

- ФЈОДОР: Занима ме шта ће цар мислити ако прочита ваш *Дим*? – Мислиће да такав народн није ни заслужио његов поклон и да је боље да га је оставио у ропству!
- ТУРГЕЊЕВ: Ви сте у праву, Фјодоре Михаиловићу!
(*Сјуси се на колена*)
- ФЈОДОР: Али шта ви то радите, Иване Сергејевићу?

- ТУРГЕЊЕВ: Клечим!
- ФЈОДОР: Пред ким, кад нема никога осим нас?
- ТУРГЕЊЕВ: Пред вама!
- ФЈОДОР: Зашто преда мном?
- ТУРГЕЊЕВ: Клањам се пред вашим талентом!
- ФЈОДОР: Не шалите се, Иване Сергејевићу! Устаните!
- ТУРГЕЊЕВ: Не шалим се! Поклонио сам се пред вашим талентом! Само од вас зависи шта ћете од њега учинити!
- ФЈОДОР: Мислите да сам несвестан и да га траћим на неважне ствари?
- ТУРГЕЊЕВ: Ме мислим, и то је оно што ме плашич. Знам да ви живите за своју уметност... Знам да је и за вас, као и за Балзака, кога такође нисеам волео, уметност истинитија и важнија од живота... Хтео сам само нешто да вас замолим!
- ФЈОДОР: Изволите!
- ТУРГЕЊЕВ: У име Русије!
- ФЈОДОР: Какве Русија има везе с тим?
- ТУРГЕЊЕВ: Бпјим се да сте ви у праву и да ја на Русију гледам телескопом и да ми она непрестано измиче... Бојим се да ћу ја постати помодни, а ви прави руски писац!
- ФЈОДОР: То не зависи од нас! То ће сам народ одлучити!
- ТУРГЕЊЕВ: Само што ће то онда народ страшно скупо платити! Ако ваша литература постане истина, а не бизарна фантастика, биће то за руски народ огромна цена! Ако хоћете да Русија буде срећна, ви морате да постанете нови Марлински!
- ФЈОДОР: Дволични сте чак и кад клечите, Иване Сергејевићу! Шта све то *вама* смета, кад сте ви стално у иностранству? Ако вама припада садашњост, што мени не уступите будућност?
- ТУРГЕЊЕВ: Ако се то догоди, ако живот буде тако мало значао да се може убијати због парчета хлеба, било чега, руски народ ће платити незамисливу цену! Ако сви постану бесомучни као ваши јунаци! Ако више у Русији не буде нормалних људи! Замислите време кад ће ваша литература постати обична и свима приступачна! Кад ће је чак и деца читати! Кад се више нико неће чудити што син убија оца! Кад ће чак и свеци бити грешници! Замислите само тај живот кад ваши јунаци неће више бити заточени у корицама ваших књига него ће их

бити у сваком стану, у школама, на универзитетима! Кад ће ваши зли дуси заиста постојати и преплавити све наше улице! Преклињем вас, Фјодоре Михаиловићу да то спречите!

(Хва̄а̄а̄ за но̄е и з̄рли их!)

ФЈОДОР: Али како ја то могу да спречим, Иване Сергејевићу? То и не зависи од мене! Сви ми пишемо за будућност, али успех не зависи од нас! Да ли ви желите да ја једини пишем горе него што могу и него што ми је то Бог дао?

ТУРГЕЊЕВ: Ако ви будете велики писац, ако не постанете смешни – Русија ће постати таква робијашница, према којој ће садашњи Сибир бити прави дечји вртић!

ФЈОДОР: Откуд ви то знате?

ТУРГЕЊЕВ: Знате да сам и ја писао и пишем заумне приче! Нисте само ви луди, Фјодоре Михаиловићу! Ако сте ви имали страшног оца, ја сам имао ужасну мајку! Не само што ме је кажњавала за сваку ситницу него је преда мном наређивала да се батинају мужици! Сви смо ми оптерећени и не смемо да постанемо будућност Русије! Ако желите да Русија буде срећна, она мора да вам се смеје! Ваши озбиљни романи морају да јој буду смешни!

ФЈОДОР: Устаните, Иване Сергејевићу!

ТУРГЕЊЕВ: Не могу док ми то не обећате!

ФЈОДОР: И да хоћу, не видим шта могу да учиним! Чак и кад бих хтео да вам помогнем!

ТУРГЕЊЕВ: Можете! Можете да се одрекнете своје литературе, свог страшног талента! Ја знам да су пред вама ваша најбоља и најстрашнија дела! *Идиоӣ, Зли дуси, Жӣӣӣје велико̄ з̄решӣника* и друга! Морате да их се одрекнете!

ФЈОДОР: Пре него што их и напишем?

ТУРГЕЊЕВ: Да их и не напишете! Као Гогољ а другим делом *Мр̄ивих душа*; да их спалите!

ФЈОДОР: Ви сте значи нови Бјељински? Мој Бјељински!

ТУРГЕЊЕВ: Он ми је и препоручио да се бавим само критиком и теоријом, а пред вашим талентом одмах у почетку се поклоним! Али ви нећете допустити да за сваки ваш роман погине десет милиона Руса!

- ФЈОДОР: Мислите да је то цена?
- ТУРГЕЊЕВ: То ће бити цена, ако ваше књиге постану истина! Зар је ваша посмртна слава вредна толиких живота? Зар треба запалити Трећи Рим, да бисте ви могли певати као Нерон? Зар те ви нови Наполеон?
- ФЈОДОР: Ви ме замењујете с мојим Раскољниковом! Подмећете ми његове идеје!
- ТУРГЕЊЕВ: Као и ви мени Потугигина! – Ако сте ви у праву и постанете руска истина, судбина руског народа биће трагична! Да нисте толико отровни и злобни, могли бисте лако да постанете хумористички писац!
- ФЈОДОР: Зар то није био и Гогољ, који је трагичнији од свих нас? Зар сам Пушкин, после *Мртвих душа*, није рекао: “Колико је тужна наша Русија!”
- ТУРГЕЊЕВ: У праву сте, али ми морамо нешто да учинимо за тај наш несрећни народ! Ја не бих пристао да због моје литературе погине иједан човек! Сами сте рекли да целокупна уметност, ни Партенон ни Милоска Венера, нису вредни ни једне деље сузе! Нека Русија буде срећна, па макар нас нико никад и не помену! Немојте да Сибир буде руска будућност!
- ФЈОДОР: Најзад сам вас схватио, Иване Сергејевићу! Ви хоћете да ја постанем смешни особењак, чудак, Маркиз де Сад, као што сте некад писали Мајкову?
- ТУРГЕЊЕВ: Тада сам био у заблуди! Нисам мислио да ће се цела Русија пронаћи у вама! Мислио сам да ћете постати штиво за особењаке, да не кажем дегенерике, али сам ове ноћи постао видовит и видим како се развија ваш страшни таленат и куда иде руски народ! Ви га водите право у пропаст! Његова судбина ће постати тако страшна, да ће чак и вашша литература постати права хагиографија! Ваше искупљење путем страдања, постаће опасан сиренски зов! Ваше неумољиво, чисто и строго православље, биће врло лако замењено другом догмом и другим знамењем!
- ФЈОДОР: Најзад сам вас схватио, Иване Сергејевићу! Ви желите да заменимо места? Да ви а не ја постанете руска судбина? Да то буде ваш *Дим*: “Седео је сам у вагону, нико му није сметао. *Дим, Дим*, помисли он неколико пута и све му се учини да је дим, све, његов лични живот, све људско, нарочито све руско...Све је дим и пара, мишљаше он, и све

ишчезава без трага не постижући ништа... Дуне други ветар и ве полети на другу страну и тамо опет иста неуморна, немирна – непотребна игра!" – За вас је целокупни руски живот и рука судбина, све руско, немирна и непотребна игра!

ТУРГЕЊЕВ: Не!

ФЈОДОР: А да не помињем, да се пред напредњацима оправдате и оперете за *Дим*, какав ћете тек плакат написати са *Новином*, као да ју је писао члан неког занатског артеља, а не чувени европски аутор! Али ћете као и увек журити да будете први!

ТУРГЕЊЕВ: То је најобичнија клевета! Ја сам увек имао најбоље намере!

ФЈОДОР: И сами знате да је пут у пакао поплочан најбољим намерама! Лукави сте, али сами сте рекли како мој пријатељ Страхов за мене говори да ни ја нисам наиван! – Ја да postanем смешан, а ви да останете и да заузмете моје месето!

ТУРГЕЊЕВ: Погрешно сте ме разумели!

ФЈОДОР: Још како сам вас разумео! Иако вам је немачка филозофија завртела главу, вама недостаје још једна димензија! Помињали сте Трећи Рим, али имате само две димензије, као и ваши Французи, који су једино јаки са женама! Сувише сте прозирни, а хоћете да postanете руска судбина! Што не пустите руски народ сам да бира?

ТУРГЕЊЕВ: То зависи и од онога што ће му се догодити!

ФЈОДОР: Какве ја везе имам с тим?

ТУРГЕЊЕВ: Ви сте болесни и хоћете целу Русију да претворите у болницу! Гроф Толстој тврди да ви не умете да пишете и чуди се шта то читаоци налазе у вама, а не увиђа да је то баш оно што је опасно! Тврди да је све то о чему пишете много простије и да, пошто сте оптерећени, тежите да целу Русију петворите у један велики завод! Али ја знам да је ствар још много опаснија!

ФЈОДОР: Пошто сте ви већ за њега рекли да је за главу виши од свих, вама је сигурно гроф рекао да само ви умете да пишете?

ТУРГЕЊЕВ: Није сад о томе реч!

- ФЈОДОР: Ви желите да руски народ чита сам вас! И сада добијате трипут више од мене, али желите да се обезбедите и за будућност!
(Клекне)
- ТУРГЕЊЕВ: Шта то радите, Фјодоре Михаиловићу?
- ФЈОДОР: Видите! Исто што и ви! Клечим!
- ТУРГЕЊЕВ: Али зшто и ви?
- ФЈОДОР: И мени је стало до руског народа! У његово име спреман сам пред вама не само да клечим него и да теменам, као наши преци пред Татарима!
(Додирује неколико њуџа главом њод!)
- ТУРГЕЊЕВ: Немојте преда мном! Ја нисам Татарин!
- ФЈОДОР: Да вас замолим да се одрекнете *Дима*, *Новине* и осталог... Да једном престанете да се удварате свакој новој генерацији!
- ТУРГЕЊЕВ: Да се удварам, не би ме сви редом толико нападали!
- ФЈОДОР: И вешт човек мора понекад да погрешити! Русија, права Русија, нису салони Баден-Бадена!
- ТУРГЕЊЕВ: Па видели сте шта сам о тим салонима ја сам у *Диму* рекао!
- ФЈОДОР: Исувише добро сам, на жалост, видео! “Састану ли се десет Руса, одмах настане питање о будућности Русије! Наравно, да том приликом извуче своје и трули Запад! Тај нас Запад бије по свим тачкама – па опет труо! И кад бисмо га бар стварно презирали него је све то фраза и лаж! Грдимо га, грдимо – а једино његово мишљење ценимо! У ствари, нема ничега и Русија за читавих десет векова није ништа свог створила, ни у управи, ни у суду, ни у науци, ни у уметности, па чак ни у занату!” – Изгледа да ми говоримо о две Русије, Иване Сергејевићу? Једној, за коју ви тврдите да је пропала и отишла у дим, и другој, коју ја хоћу да вратим правом, заборављеном Христу!
- ТУРГЕЊЕВ: Ви јој нудите Антихриста! Ви сте Мефисто, а за Фауста сте изабрали цели руски народ! Таквог покушаја да се залуди цео једаннарод, у историји још није било!
- ФЈОДОР: Мислите да и поред малих хонорара имам тако велику моћ?

ТУРГЕЊЕВ: Ви болујете од свете болести од које су боловали Мухамед, Наполеон, Ришеље, Паскал, Русо, и многи други завојевачи и реформатори! То је опасна болест и за добро руског народа ви морате да одлучите!

ФЈОДОР: Да оздравим?

ТУРГЕЊЕВ: Морате јавно признати да сте болесни и замолити руски народ да вам не верује! Да ни самог себе не знате куд водите, да као човек нмате никаквих стварних начела, да ћете се већ сутра ако треба и Христа одрећи, као што сте се одрекли социјалне демократије и пригрлили самодржавље, као што ћете се одрећи свих виших циљева, исто тако лако као и својих коцкарских дугова, јер нападате људе чија је једина кривица што су вам, кад сте били у најтежем положају, позајмили новац!

Фјодор нељудски крикне.

ТУРГЕЊЕВ: Русија не сме да постане ваша експериментална лабораторија, ни руски народ ваше заморче...

Ана и Фјодор. Враћање на ранију сцену у сџану.

ФЈОДОР: И онда сам се, изгледа, пробудио...

АНА: Зар си ти све ово сањао, Феђа?

ФЈОДОР: Не знам је ли био сан или је био напад, али ме једна ствар ипак буни!

АНА: Која?

ФЈОДОР: Ако сам сигуран да је он клечао преда мном, или ако сам ја после клечао пред њим – зашто бих га онда нападао? Онда бих га молио и преклињао а не нападао! Нисам пас да пред неким чловим и да га уједам!

АНА: Али зар није и он тебе нападао? И то први?

ФЈОДОР: Јесте...

АНА: Иако је клечао?

ФЈОДОР: Да, и то је оно чудно у свему томе...

АНА: У сну је све могуће!

ФЈОДОР: Није то био сан!

АНА: Мислиш да је била јава?

- ФЈОДОР: Ни једно ни друго... То ми се често догађа кад ме прогањају јунаци, само што сам овде ја свој сопствени јунак!
- АНА: И Иван Сергејевић?
- ФЈОДОР: И он, наравно... Уосталом, то није ништа ново... Пре неколико година, кад смо дошли у иностранство и кад сам се мучио са огледом о Бјељинском, сећаш се, онда ми је његов кружок и дању и ноћу био пред очима, а Тургенев је у њему био један од најважнијих у дебатама, када се он бавио критиком и сувом теоријом, како каже Гете, и кад му је Бјељински препоручивао да на томе и остане и да се не бави лепом књижевношћу.
- АНА: Видиш да се и он варао!
- ФЈОДОР: Ко зна, Ањечка, ко зна... Тада сам се, пишући о Бјељинском, свега присећао и бринуо се шта ће од тога да ми пропусти цензура, јер нам је новац и тада био толико потребан, па ипак, сећам се, од свега тога ништа није било, изузев што сам на Бјељинског, Њекрасова, Тургенјева и остале и дању и ноћу мислио, и онда се на то надовезало и оно са дугом – али зашто је све то поново избило и сад?
- АНА: Мислиш да си ти то све измислио?
- ФЈОДОР: Све измислио сигурно нисам... Можда се и догодило, али не на тај начин...
- АНА: Зашто ми онда прошли пут и то ниси издиктирао?
- ФЈОДОР: Можда сам још онда знао да ово није за Баретњева... Има ту за мене пуно ужасних ствари!
- АНА: Да ли је гроф Тослтој оно стварно рекао о теби, или је Тургенев то измислио?
- ФЈОДОР: Откуд ја могу бити сигуран!
- АНА: Мислиш да је заиста рекао гроф Толстој?
- ФЈОДОР: Можда ће ми се и то једне ноћи открити!
- АНА: Кажеш да је све било још пре три године у Бадену, али то је немогуће! Како ти можеш да знаш за *Новину*, која се, колико ја знам, још није појавила, или како он може да зна за *Идиота*, који ће се тек после тога појавити, или за *Зле духе*, који ни досад још нису, или за *Жићује великог зрешника*, које још ниси ни почео да пишеш?!

- ФЈОДОР: Па и у томе и јесте необичност свега тога, Ањечка! Можда је то оно што сам ја сада накнадно намерно додао, да самог себе збуним, да не бих могао да се сетим осталог! Тих неколико детаља, а све остало је истина!
- АНА: Или је само то истина, а све остало је сан? Како Иван Сергејевић може да каже, Ове ноћи сам прогледао, кад обојица знате да се ваш разговор одвијао дању?!
- ФЈОДОР: Тих неколико детаља не могу све да сруше, ако је све остало истина! Осим тога, не заборави да ја понекад умем да будем и видовит!
- АНА: Мислиш да треба сад све то да забележимо?
- ФЈОДОР: Нека преноћи код мене још неку ноћ, видећемо шта ће од свега тога бити... Сувише су велика питања по среди, да би их тек тако преломио преко колена...
- АНА: Јадни мој, Фјодоре, ни дању ни ноћу ти не дају мира! И како је само могао да тврди да си ти Мефисто и да не желиш добро руском народу?
- ФЈОДОР: Није моје да судим! Пустите их, јер не знају шта чине... Ко зна зашто је то добро...
(Уздах)
У свему томе ипак има једна добра ствар!
- АНА: Која, Фјодоре?
- ФЈОДОР: Ако су они у праву!
- АНА: Тургењев и гроф Толстој?
- Фјодор њошврђује главом.*
- АНА: Нису! Свакако си ти у праву, Фјодоре!
- ФЈОДОР: Шта мислиш, Ањечка, да ли бих ја пристао да буде добро руском народу, па макар се заборавило да је Фјодор Михаилович икад постојао?
- АНА: А ти? Мислиш да не би?
- Фјодор не одговара.*
- АНА: (Уилашена)
Зар заиста не би?
- ФЈОДОР: Питање је да ли би на то пристали и Тургењев и гроф Толстој?

- АНА: Мислиш да ни они не би?
- ФЈОДОР: Питање је да ли због тог истог руског народа смемо то да учинимо!
- АНА: Али ако је то за његово добро?
- ФЈОДОР: Ако смо ми со соли његове, како смемо да се одрекнемо тих дарова, односно оних његових најбољих делова у нама?
- АНА: Па зашто се онда то само од тебе тражи, Фјодоре?
- ФЈОДОР: Не знам, Ана, све је то јошмутно у мени... Можда је чак и све ово само сан, Ањечка!
- АНА: Хоћеш да те уштинем?
- ФЈОДОР: Немој...
- АНА: Хоћеш онда ти да уштинеш мене?
- ФЈОДОР: Шта све то вреди, ако је сан лукавији од нас! А можда то и не могу да сазнам одавде? Можда морам што пре да се вратим у Русију, ако и ја не желим да постанем Тургенев... *Жиџије великог брешника* и не могу да напишем док не обиђем руске манастире, клети, лавре, старце и искушенике! Ти знаш да ме је твој брат, кад је овде долазио, снабдевао фактографијом и подацима за *Зле духе*, али за *Жиџије* не могу да се снабдевам тако из друге руке... Можда је овај сан опомена и знамење... Колико смо ми то већ напољу, драга?
- АНА: Има већ четири године!
- ФЈОДОР: А изашли смо на три месеца да побегнемо од поверилаца и дужничког затвора! Је ли чудо што сам почео да се губим? Морам да се вратим, а Русија ће ми већ дошапнути шта треба да радим и пресудити ко је од нас двојице био у праву

АНА ГРИГОРЈЕВНА, као наратор:
 “То што ја и Феђа више нисмо били у иностранству, не значи да се наши стари познаници нису и даље тамо сретали!”:

Тургенев за сџолом у бањи са новинама. Наилази Гончаров.

ТУРГЕНЕВ: Кога то видим, Иване Александровићу!
 (*Усџаје*)

ГОНЧАРОВ: О, Иване Сергејевићу, увек ми је драго кад се сретнемо, иако врло добро знам да на ваше присуство у Бадену унапред могу рачунати!

Срдачно се њоздрављају.

ТУРГЕЊЕВ: Да, ја овде све више постајем локална уметност! Ускоро ћу ући у бедекере и у проспекте за казино и лековиту воду! Седите, Иване Александровићу!

ГОНЧАРОВ: Хвала...
(*Седајући*)
Нећете ми веровати, али све очекујем да се иза неког угла појави и Фјодор Михаиловић, мада знам да се он већ вратио у Русију!

ТУРГЕЊЕВ: Боље реците побегао!

ГОНЧАРОВ: Побегао?

ТУРГЕЊЕВ: Да се више не би сретао са мном!

ГОНЧАРОВ: Мислите озбиљно?

ТУРГЕЊЕВ: Да, мислим на онај дуг који ми још није вратио!

ГОНЧАРОВ: Ја му то не бих замерио! Можда није био у могућности?

ТУРГЕЊЕВ: Та ситница је свакако последње што бих му могао замерити! Једино ми је жао што је због ње принуђен да ме и даље мрзи а ја да избегавам да га сретнем, а да не помисли како га својим присуством опомињем за дуг! Ко је сањао у шта ће се цела ствар претворити! – Ви, Иване Александровићу, свакако знате колику је прашину и буку прошле године изазвао његов роман *Зли дуси*?

ГОНЧАРОВ: На жалост, веома лош!

ТУРГЕЊЕВ: То ви кажете а не ја!

ГОНЧАРОВ: То је опште мишљење!

ТУРГЕЊЕВ: У то не улазим, али ако иза целе ствари стојимо ја и моја литература, онда ипак и поред најбоље воље не могу остати равнодушан!

ГОНЧАРОВ: Како то мислите, Иване Сергејевићу?

ТУРГЕЊЕВ: Па ја мислим да је тај памфлет – јер збиља не знам како друкчије да га назовем – написан као одговор на моју литературу да покаже како заиста изгледају представници

такозваних “нових људи”, које сам ја сликао у својим делима, и његово је право да о њима мисли шта хоће и да се бори за своја схватања, али ако он иде тако далеко да у лику писца Кармазинова наслика мој портрет!

ГОНЧАРОВ: (*Нелагодно му*)
Нисам приметио!

ТУРГЕЊЕВ: Можда не бих ни ја да се није нашло добрих људи да ми скрену пажњу како у тој карикатури ја треба да препознам себе!

ГОНЧАРОВ: Што ви, убеђен сам, нисте учинили!

ТУРГЕЊЕВ: Можете мислити да се и поред најбоље воље у тој пародији нисам могао препознати, као уосталом ни моје јунаке у његовим нечајевцима! Међутим, у свему томе има једна много гора и нимало наивна ствар: Достојевски је допустио себи да ме под плаштом писца Кармазинова, представи као тајног припадника нечајевске партије – а ви, Иване Александровићу, врло добро знате шта та оптужба данас може да значи!

ГОНЧАРОВ: (*Непријатно му*)
На вашем месту ја ипак не бих ишао тако далеко!

ТУРГЕЊЕВ: Па не бих ни ја, тим пре што не могу да верујем да је све то због оног проклетог дуга! Људи читају тај памфлет, упиру прстом на Кармазинова, односно на мене, немајући појма да је иза свега једна тривијална, приземна ствар, и на шта бих ја сад личио кад бих све то ударио на велика звона и у том истом “Руском веснику”, где је изашао роман, објавио позадину целе ствари? Зато морам да ћутим и трпим и правим се како са целом ствари ништа немам... Просто, ради мира у кући, дође ми да Фјодору Михаиловићу напишем опширно писмо, да му се дубоко поклоним и замолим га да од тог тренутка прихвати да се више не сматра мојим дужником, да сматра да је дуг измирен, што ћу и ја прихватити, и да више не мисли на њега, као што то ни ја више нећу чинити – али, замислите, колико би га то тек разјарило! Јер нешто слично ми је већ пребацио пе пет година, кад сам се ја усудио да му кажм како сам на тај дуг сасвим заборавио, нападајући ме да нити је он мој кмет Михаил Савелић из мојих *Ловачких записи*, нити сам ја његов спахија Петар Илић из истог дела и да немам никакво

право да на тај дуг заборавим! Ја *морам* да га се сећам, замислите!

ГОНЧАРОВ: Ако је и од Фјодора Михаиловића, много је!

ТУРГЕЊЕВ: (*Дубок уздах*)

И тако ми не остаје ништа друго него да ћутим, трпим и очекујем његове следеће потезе!

ГОНЧАРОВ: Незгодна ствар, признајем...

ТУРГЕЊЕВ: Морам да памтим дуг, не смем да га заборавим, не смем на њега да га подсећам – а не смем ни да ћутим, јер и то може да га разјари! – Како ту пронаћи неку златну средину и има ли је уопште, Иване Александровићу?

ГОНЧАРОВ: (*Подигне се*)

Да мало протегнемо ноге, можда ћемо постати паметнији...

ТУРГЕЊЕВ: (*Усџаје*)

Можемо...

ГОНЧАРОВ: Па ипак цела ствар има и једну добру страну!

ТУРГЕЊЕВ: Ја је не видим, Иване Александровићу! Признајем!

ГОНЧАРОВ: Па кад год се нађемо у бањи, ми одмах имамо тему! Фјодор Михаиловић је онај мост који нас истог тренутка споји и приближи! А да је дуг измирио, морали бисмо сваки пут да тражимо нову тему!

(*Смешак*)

Уз то, признајем, да и мене самог интересује какав ће бити крај.

ТУРГЕЊЕВ: Кад би само неко умео да ме поучи како да се понашам: да ли да ћутим, или да га подсећам? Не зна се шта је горе... Шта ви о томе мислите, Иване Александровићу?

ГОНЧАРОВ: Баволски тешко питање, Иване Сергејевићу...

Полако ишчезавају.

АНА ГРИГОРЈЕВНА, као наратор:

“Једног дана, 1877. године, у Петрограду, мог доброг мужа потражио је посетилац из Париза, Александар Фјодоровић Ото, који је у Паризу вршио истраживачке радове и прикупљао материјале о Пушкину, и који мени никако није хтео да открије којим повдом долази, иначе бих га свакако спречила, јер је ова посета веома узнемирила мог доброг мужа...”

Сџан. Досџојевски, изболован, за џисаћим сџолом.

- А. Ф. ОТО: *(Улази)*
Имам ли част да говорим са господином Фјодором Михаиловићем Достојевским?
- ФЈОДОР: Ја сам тај...
(Подиже се)
Изволите?
- А. Ф. ОТО: Ја сам Александар Фјодоровић Ото, тренутно живим у Паризу, где прикупљам материјале о Пушкину, и мој и ваш заједнички пријатељ, Иван Сергејевић Тургењев, овластио ме је да вам пренесем његове поздраве и да од вас преузем ваш преостали дуг њему!
- ФЈОДОР: *(Ширецнућ)*
Можете ли ми подробније објаснити о ком дугу је реч! Ја ноћу радим и после сам и током дана помало бунован, а ових дана нисам баш ни најздравији!
- А. Ф. ОТО: Колико знам, реч је о дугу части из Визбадена, још из хиљаду осамсто шездесет и пете!
- ФЈОДОР: Ох, па зар му тај новац ја нисам послао још прошле године по Ањкову, кога сам, приликом повратка са лечења, случајно срео у возу? Зар му Павле Васиљевић тај новац још није предао!?
- А. Ф. ОТО: Можда не говоримо о истој суми?
- ФЈОДОР: О педесет талира!
- А. Ф. ОТО: Иван Сергејевић ми је потврдио пријем тих педесет талира и то га је понукало да вам се преко мене обрати да му пошаљете и оних других педесет!
- ФЈОДОР: Којих других педесет?
- А. Ф. ОТО: Он се, наиме. сећа да вам је позајмио сто талира а не педесет.
- ФЈОДОР: *(Оштро)*
Тачно колико сам му и дуговао!
- А. Ф. ОТО: Он тврди да вам је позајмио сто! Иван Сергејевић вас свакако не би опомињао ни мене слао за нешто што није његово?
- ФЈОДОР: *(Јаросћ)*
Слушајте, младићу! Ја сам пре два дана имао тежак напад, од кога се још нисам опоравио, позваћу зато моју супругу,

која је моја десна рука и мој пословни, а особито финансијски, директор...

(Ошвара вратиа и нервозно виче)

Ана! Ана!

АНА:

(Глас)

Чујем...

(Појављује се)

Ево ме?

ФЈОДОР:

(Дрхтјећи)

Ана, ово је господин Александар Фјодоровић Ото, кога Иван Сергејевић шаље за свој дуг, који смо још прошле године вратили!

АНА:

(Нејријайно изненађена)

Нисам знала да је то у питању, господине?

А. Ф. ОТО:

Поздравио сам се с госпођом, али ме Иван Сергејевић није овластио да и њој кажем шта је по среди!

ФЈОДОР:

Пошто ја нисам сасвим сигуран, молим те да и ти потврдиш колико смо ми то дуговали Ивану Сергејевићу?

АНА:

Педесет талира!

ФЈОДОР:

(Тријумфални поглед ка А. Ф. Ошју)

Чујете!

(Ани)

Јеси ли сигурна?

АНА:

Иако тада још нисмо били заједо, тачно се сећам да је Иван Сергејевић у свом пропратном писму навео колико ти шаље!

ФЈОДОР:

Имаш ли негде то писмо?

АНА:

Свакако, али требало би ми неко време да га пронађем!

- ФЈОДОР: *(Нервозно)*
Зар не можеш да га пронађеш одмах? Господин Ото је само због тога дошао из Париза!
- А. Ф. ОТО: Нисам дошао само због тога! Имам овде и својих послова...
- АНА: Али, Фјодоре, отада је прошло пуних дванаест година и као што је новац био послан без признанице и на поверење, тако ни сад Иван Сергејевић нема разлога да мисли како желимо да га преваримо!
- ФЈОДОР: Али и сама видиш да нам ипак не верује! Је л тако Александре Фјодоровићу?
- А. Ф. ОТО: *(Повлачи се)*
Ја са своје стране немам разлога да не верујем ни вама ни Ивану Сергејевићу! Ја сам сасвим случајно у целу ствар ушао, пошто тренутно живим у Паризу и пошто је мој и ваш пријатељ, Иван Сергејевић, сазнао да путујем у Петроград... Али ако ви тврдите да је по среди забуна и да је дуг измирен, ја ћу му тако и пренети...
- ФЈОДОР: *(Дрхћећи)*
Не само што тврдимо него ћемо вам то и доказати! Кад се ви враћате у Париз?
- А. Ф. ОТО: Кроз неколико дана...
- ФЈОДОР: Е па, ако вам није тешко, свратите поново сутра, па ћемо вам показати то писмо Ивана Сергејевића са тачном сумом!
- АНА: *(Ойрезно)*
Али, Феђа, и сам знаш како нам све то изгледа после повратка из иностранства и да још нисам успела све те папире да средим! А колико смо се већ пута отада овде селили!
- ФЈОДОР: Али Александар Фјодоровић не може на нас чекати!
- А. Ф. ОТО: Ја вас не бих пожуривао да не путујем...
- ФЈОДОР: *(Покушава да се смири)*
Знате, младићу, ово није први пут да Иван Сергејевић користи тај дуг, шаљући нам посреднике и правећи од тога светско питање! Пре тачно десет година, послао нам је тако Ивана Александровића, а сада нам шаље вас!
- А. Ф. ОТО: Ја о свему томе појма немам, верујте, да сам знао шта је у питању, никад се тако нечег не бих прихватио...

ФЈОДОР: (Више не влада собом)
Дођите сутра па ћемо вам пружити доказе ко говори истину
и ко је у праву: ми или Иван Сергејевић!

А. Ф. ОТО: Извините, Фјодоре Михаиловићу, ако вас је ова моја посета
узнемирила!

АНА: Мој сироти муж је ових дана имао тежак напад...

Полази, дајући знак А. Ф. Оџу да крене. Излазе.

Фјодор љуши.

АНА: (*Враћа се*)
Како си тако сигуран да ћу то затурено писамце пронаћи!

ФЈОДОР: Знам да сам га сачувао, а да ти ништа не бацаш!

АНА: Мораћу и дан и ноћ да претурам и опет не могу да ти
обећам!

ФЈОДОР: Мораћеш ако треба из земље да га ископаш! – Зар ти није
јасно шта се иза свега крије? Пошто је дуг измирен, Иван
Сергејевић рачуна да смо доказ или затурили или бацили, да
нам се освети шаље нам потпуно непознатог човека, који
овде свакако има широк круг познаника у научним
круговима и који је сигурно већ целом Петрограду
раструбио разлог због кога је дошао!

АНА: Чујеш да није због тога дошао!

ФЈОДОР: Ако не пронађеш писмо, испашће да јесте!

АНА: А шта би било ако га, и поред свег труда, не пронађем?

ФЈОДОР: Мораћемо да му пошаљемо нових педесет талира!

АНА: Шта Иван Сергејевић хоће са тих твојих педесет талира? Он
који има толико новца?

ФЈОДОР: Њему ни пре десет година нису били потребни, а сећаш ли се
шта је све било са Гончаровом? Пошто смо се преко
Баретњева бар делимично обезбедили са оном старом
афером, Иван Сергејевић покушава да направи нову! Пошто
сам ја у међувремену постао књижевна величина, покушава
да ме срoза! “Стекао си славу, али још увек не враћаш
дугове, голубе!” А осим тога, свети ми се и због
Кармазинова! Већ четири године стрпљиво чекам шта ће да
предузме: ето, најзад сам дочекао! Пошто нема маште ни за

лек, није успео да смисли ништа ново! Мораћеш како знаш то писмо да створиш!

АНА: Ох, Фјодоре, ти понекад заиста умеш да будеш окрутан!

ФЈОДОР: *(Цейшећи)*
Морамо Ивану Сергејевићу најзад показати ко је у овом случају био у праву!

АНА: Добро, добро, немој само толико да се узбуђујеш...

АНА ГРИГОРЈЕВНА, као наратор:
“Сутрадан је Александар Фјодоровић дошао у исто време, али с обзиром на приметну узнемиреност мог доброг мужа, и ја сам била присутна...”

Сцан. Фјодор. Ана. Ошо.

ФЈОДОР: Ево вам, младићу, доказа! Пропратно писамце Ивана Сергејевића, којим ме обавештава како није био у могућности да ми пошаље тражених сто талира него да ми шаље само педесет! *Педесет*, младићу! Био је сигуран да сам ја то писамце изгубио, али није знао да моја Немица све чува! Провела је, додуше, целу ноћ тражећи га међу стотинама других, али га је на крају ипак пронашла и тако доказала да ја никад не лажем!

А. Ф. ОТО: Извините, Фјодоре Михаиловићу, ја о свему нисам имао појма, а Иван Сергејевић је толико био убеђен да му дугујете, да је и мене у то убедио!

ФЈОДОР: Има ту једна чудна ствар, младићу! Хајде, што је очекивао да ћу ја бити алкав као прави Рус и изгубити његово писамце, али како то да он, као прави правцати западњак, није сачувао моје, у коме му ја, пошто није могао да ми пошаље сто, најискреније захваљујем и на педесет талира, чији концепт је Ана такође пронашла! Ево га! Шта је Иван Сергејевић учинио с овим мојим писмом?

А. Ф. ОТО: Верујте да не знам и да ми је врло непријатно што сам ни крив ни дужан, доведен у ову ситуацију!

- ФЈОДОР: *(Пали се)*
А то није први пут, младићу, да ми Иван Сергејевић приређује овако нешто, и то увек кад ми је најтеже! И пре десет година, у сличну мисију послао је Ивана Гончарова, али за разлику од овог сад, дуг је бар тада још увек постојао!
- А. Ф. ОТО: *(Повлачи се)*
Нисам веровао да Иван Сергејевић уме да буде такав...
- ФЈОДОР: *(Расије)*
Кад бих вам причао шта ми је све приређивао, почев од кружока Бјељинског, кад је иза мојих леђа причао како сам ја најновија бубуљица на носу руске књижевности!
- А. Ф. ОТО: *(Прејаднуј)*
Не могу да верујем, Фјодоре Михаиловићу...
- ФЈОДОР: *(Оширо)*
Чули сте да ја не лажем, младићу!
- А. Ф. ОТО: У то нисам ни сумњао...
- ФЈОДОР: А да вам и не причам, шта ми је све рекао, кад сам, такође болестан, имао серију напада, без пребијене паре, после Дрездена из кога смо, да бар мало заборавимо на неприлике и искушамо срећу, побегли у Баден, где је ваш Иван Сергејевић завршавао вилу и где сам му рекао да би му било боље да купи телескоп него што зида вилу, јер би тако можда могао да пронађе и види Русију, а он мени на то дословце одговорио, да и кад би Русија сасвим пропала, не би било никаквог ни губитка ни узбуђења у човечанству!
- А. Ф. ОТО: *(Прејаднуј и не сањајући у шииа ће се увалииши)*
Ја не верујем да је Иван Сергејевић ово учинио намерно... Можда је заборавио?
- ФЈОДОР: Он заборавио?
(Смех)
Он који као прави позер у сваком свом чланчићу или писму мора открити да поред немачког и француског говори и енглски, а у романима, чим је реч о музици, не заборавља подробно да наведе који музички став ко свира, од ког композитора, колико тактова и у ком тоналитету, као да је музички хроничар а не писац, да заборави колико му ко дугује!
- А. Ф. ОТО: Ви не верујете да је заборавио?

ФЈОДОР: Онда једино као онај његов чувени спахија, “Сад те на пример избије – и кад погледаш, а он већ заборавио!” Пошто никако не може наредити да ме избију, како може да заборави? И пре десет година ми је тако тврдио да је заборавио, али пошто сам ја чврсто одлучио да ни по коју цену не похвалим његов *Дим*, решио је још тада да ми се освети! Питате ли се због чега ми већ целу деценију не одржавамо пријатељске везе? Нисам ипак мислио да је такво злопамтило, али ако ви не знате, ја бар знам откуд ветар дува! А поготово за последње четири године, откад Иван Сергејевић потпуно губи контролу!

А. Ф. ОТО: (*Ойрезно*)
Због *Дима*?

ФЈОДОР: Због Кармазинова, младићу!

А. Ф. ОТО: Немам част да га познајем?

ФЈОДОР: Из мојих *Злих духова*!

А. Ф. ОТО: А, тако...

ФЈОДОР: “Често се дешава да писац коме су дуго приписивали изванредне идеје и надали се његовом особитом и озбиљном утицају на друштвени покрет, пред свој крај обелодани такву плиткост и сићушност своје основне идејице, да нико више и не жали што је успео тако брзо да се испише. Али седи старци то не увиђају и љуте се! Баш на завршетку њиховог рада, њихово самољубље подигне се толико, да се само чудите и дивите... Прича се да Кармазинов веома цени своје везе са моћним и високим друштвом, готово више него своју душу. Причају, кад се с вама упозна, он вас обаспе похвалама, поласка вам, занесе вас, очара вас својом простодушношћу, особито ако сте му било што потребни и, разуме се, ако сте му пре тог сусрета били препоручени! Али пред првим кнезом, првом грофицом, пред првим човеком кога се боји, он ће сматрати као своју свету дужност да вас заборави, са најувредљивијом немарношћу, као сламку, као муву, да заборави одмах ту на месту, док још нисте стигли ни да се удаљите од њега – и сасвим озбиљно држи да је то најлепши и највиши тон...” – Да ли вас, Александре Фјодоровићу, овај портрет на неког подсећа?

А. Ф. ОТО: (*Збуњен слеже раменима*)
Не бих могао са сигурношћу...

- ФЈОДОР: *(Расположен)*
Сви се слажу да је портрет успео, али се проносе гласови да сам у њему насликао Ивана Сергејевића, и кад ме неко пита, ја не кажем ни да ни не!
- А. Ф. ОТО: Ни ви то не знате?
- ФЈОДОР: Ако људи налазе да је то пљнути Иван Сергејевић, значи да је слика погођена и да је лик истинит и онда нема љутње због истине – а ако је то права карикатура, као што чујем да у свом кругу говори Иван Сергејевић, онда значи да лик није погођен, да то није он и да такође нема никаквог разлога за љутњу и увређеност! Чуо сам, међутим, са разних страна, како се Тургењев ипак дури, тврдећи како се и он сам у Кармазинову препознао и пред сведоцима изјављивао како ће ми се првом згодном приликом осветити и пошто и сам јавно признаје да нема маште и да сам не може ништа да измисли, и да види само оно што му је пред очима, сетио се ове старе историје и ви, младићу, требало је сад томе да посужите!
- А. Ф. ОТО: Верујте да ја о тој позадини нисам имао појма!
- ФЈОДОР: “Фјодор Михаиловић од мене прави карикатуру, али ако ја докажем да он сам не враћа своје дугове части!”
- А. Ф. ОТО: Ви и даље не верујете да је он заборавио?
- ФЈОДОР: Иван Сергејевић је ташт као госпођица, а увреде памти као алон! “Ако докажем да Фјодор Михаиловић све то чини зато што ми је дужан, симпатија света ће поново прећи на моју страну, а смешан ће бити само он! С обзиром на толика сељакања и преласке границе, а поготово повратка у Русију, кад је због претреса морао да се отресе сувишних и сумњивих папира, итд” – што би све и било тачно, али није рачунао на моју Ану, чија је рођена мајка све то успела да пренесе, иначе ме од Кармазинова ништа не би опрало!
- А. Ф. ОТО: Жао ми је што сам и ја, не знајући позадину, у све то био умешан...
- ФЈОДОР: Млади човече, кад је он био у стању да у целу ствар упрегне и једног времешног Гончарова, који такође није слутио шта та Кармазинова порука значи!
- А. Ф. ОТО: Кармазинова?!
- ФЈОДОР: Извините, што и сам бркам та два лика, јер ме је и Иван Сергејевић на то навео и мора да је и вама о томе говорио?

- А. Ф. ОТО: *(Брзо)*
Мени није!
- ФЈОДОР: Видите, колико је лукав! Да вам је рекао, ви вероватно не бисте пристали да будете његов курир, осетили бисте да се ту крију неке мрачне ствари, као што ни Гончарову није открио шта ми заиста по њему поручије и Иван Александровић можда ни данас не зна какву је својевремено мрачну улогу одиграо у мом животу!
- А. Ф. ОТО: Извините, Фјодоре Михаиловићу, и, верујте, да ћу Ивану Сергејевићу озбиљно замерити што ме је уплео у једну овако непријатну ствар и у ваше више него компликоване односе, о којима ја ништа нисам знао! Међутим, и поред овога што ми је сад приредио, морам вам рећи да вас преда мном досад никад није поменуо у рђавом светлу!
- ФЈОДОР: Јер сте му били потребни, али сад ћете чути шта ће вам рећи кад буде видео да сам открио заверу!
- А. Ф. ОТО: Нисам могао ни слутити да један о другом тако мислите!
- ФЈОДОР: Можда Иван Сергејевић тако мисли о мени, али ја против њега немам ништа, само се плашим да он својим сиренским гласом не заведе руски народ и овај пође за њим, почне да метанише пред Западом, усвоји његову тезу да ми нисмо измислили ни мишоловку, однороди се и изгуби све оно што га је учинило великим народом!
- А. Ф. ОТО: А зашто вас он не подноси?
- ФЈОДОР: Из истих разлога, он о мени мисли још горе! – Мисли да ја руском народу доносим несрећу, да сам ја прави Мефисто, а да је мој Фауст цео један народ! Ствар није лична него начелна!
- А. Ф. ОТО: А откуд онда у свему томе тај дуг?
- ФЈОДОР: Дуг ту нема никакве важности! Много важније ствари су у питању! Шта ће бити са Русијом: хоће ли се одржати или пропасти? Хоће ли постати кула светиља, као што ја мислим, или привезак Европе, као што то мисли Иван Сергејевић и слични! Европе, која нас је увек мрзела и бојала нас се, али ако почнемо пред њом да чловимо и да машемо репићем, као што то Кармазинов мисли и жели, онда нас се више неће чак ни бојати него само презирати!
- А. Ф. ОТО: Неће нас више чак ни мрзети?

ФЈОДОР: Доћи ћемо дотле да за то више неће бити разлога, младићу!
У питању су много важније ствари него што смо ја или Иван
Сергејевић...

АНА ГРИГОРЈЕВНА, као наратор:
“После неколико година, последње године свог мученичког живота, мој
добри муж имао је још једну значајну посету...”

*Ана Григорјевна као нараџор, са свој месџа, може неко време љраџиџи
ову љосеџу!*

Исџи декор као у љреџходној сцени. Досџојевски и Гончаров.

ГОНЧАРОВ: Драго ми је што сте се ви и Иван Сергејевић напокон
измирили, поготово што сам касније начуо да сам у Бадену,
и не знајући, ја био узрок вашег неспоразума.

ФЈОДОР: Можда само повод, Иване Александровићу! Узроци су
далеко дубљи и не зависе ни од мене ни од Ивана Сер-
гејевића!

ГОНЧАРОВ: Дошао сам да вам честитам за ваш говор на Пушкиновој
прослави и мада би већ и то био довољан разлог за посету,
похитао сам кад сам начуо да нисте ни најбоље са здрављем?

ФЈОДОР: Кад сам ја био добро, Иване Александровићу? Мучи ме мој
убичајени емфизем...

ГОНЧАРОВ: И ја верујем да је тако, Фјодоре Михаиловићу, и ја то
помињем само узгред, а особито ми је драго да се и лично
уверим да сте се ви и Иван Сергејевић најзад измирили, а
поготово што сам, као што рекох, ја и нехотице био узрок
вашег неспоразума...

ФЈОДОР: Нисте ви били узрок, рекао сам вам... Узроци су далеко
дубљи и трају још од Петра Великог! Ја мислим да је он
погрешка, Иван Сергејевић мисли супротно и да је он
почетак наше праве историје!

*Гончаров као високи бирокраџа избеђава да се о овом изјасни и држи се
резервисано!*

ФЈОДОР: Али нас је Пушкин, који је негде између нас двојице, ипак
измирио!

ГОНЧАРОВ: Служи на част и вама и Ивану Сергејевићу и руској
литератури што нећете тако завађени лећи у гроб!

- ФЈОДОР: Као што знате, ми смо обојица држали говоре и, у складу са нашим схватањем, приступили Пушкину са различитих страна, али кад сам ја за његову Лизу Калитину рекао да је, после Пушкинове Татјане, једна од првих у низу дивних женских ликова, приметио сам како ми Иван Сергејевић са свог места шаље пољупце, јер је изгледа тек тада увидео колико сам ја изнад ситних литерарних суревњивости, и после тога нам ништа није стајало на путу да пред Пушкином, који нас је тако измирио, паднемо један другоме у загрљај!
- ГОНЧАРОВ: Драго ми је што је та историја најзад за вама и морам још једном поменути да, кад сам пре скоро четврт века срео Тургејева у Бадену, нисам имао појма шта је то било између вас!
- ФЈОДОР: Знаш, Иване Александровићу, да нисте, али пошто смо ја и Иван Сергејевић помоћу Пушкина доказали да смо изнад тога, мислим да више не вреди ту жалосну ствар ни помињати и да треба оставити историју да о свему томе пресуди...
- ГОНЧАРОВ: Али шта с тим има историја, Фјодоре Михаиловићу? Ако сте ви то већ средили? Неће се ваљда и она бавити таквим трицама?
- ФЈОДОР: Она ће сваког ставити на своје место!
- ГОНЧАРОВ: То свакако, а ја се већ уплашио да не мислите да ће се она бавити тим признаницама, против чега сам ја одлучно и свим бићем и драго ми је што ће она моћи да закључи најлепше и о вама и о Ивану Сергејевићу! Нисам имао задовољство да скоро видим Ивана Сергејевића, али ако будем имао прилику да га поново сретнем, бићу срећан што могу да му саопштим како сам утврдио да међу вама више нема неспоразума, да сте један другом све опростили и да у вашим срцима нема некадашњег неразумевања, а поготово омразе!
- ФЈОДОР: У мом срцу тога свакако никад није било, али ви сами врло добро знате ко је Иван Сергејевић!
- ГОНЧАРОВ: *(Ойрезно)*
Зар се он у свему овоме не слаже с вама? Зар се нисте пред целим светом изгрлили и један другом све опростили?

ФЈОДОР: Све се то дешавало на бини! Ја сам похвалио његову Лизу, а он ми је као примадона слао пољупце и није чудо што смо се после тога и загрлили, али ја не идем тако далеко да тврдим како знам шта је у срцу Ивана Сергејевића! Људско срце је велика непознаница, Иване Александровићу!

ГОНЧАРОВ: То знам, али ви бар познајете своје срце, знате шта ви сами осећате?

ФЈОДОР: Као Фјодор Михаиловић ја могу да опростим оно што разумем, али због Русије морам да опростим и оно што не могу разумети! Ивана Сергејевића и његово кокетирање са такозваним демократском јавношћу ја никад нећу разумети, али ако Русија не може да се одрекне ниједног од нас, ако она од мене тражи да опростим, онда бих морао и то да учиним, али морам признати да Русија засад то од мене не тражи! Можда ће једног дана од мене затражити и ту жртву и ја ћу савити главу и рећи: Опрости, Господе, нисам разумео, али опраштам...

У првом плану АНА ГРИГОРЈЕВНА, као наратор:

“Мислим да овом жалосном писму није потребан никакав мој коментар!”

ТУРГЕЊЕВ: (*Над њисмом*)

“Салтикову-Шчердину...

Драги Михаило Јевграфовићу,

Најзад се нашао неко да јавно напише оно што ја већ деценијама тврдим и о чему сам Аполону Мајкову писао већ пре тридесет година! – Сигурно сте у ”Отаџбинским записима” видели чланак Михајловског о Достојевском, *Окруџни њаленаи*, где је, испред студије, Николај Константиновић, с неколико зналачки изабраних цитата из дела Фјодора Михаиловића, већ све рекао! Бићу слободан да их овде све наведем! “Човек је деспот од природе и воли да буде мучитељ.” “Тиранија је навика која прелази у потребу.” “Дошао сам дотле да неки пут помислим да се љубав састоји у праву тираније над вољеним предметом, које је тај добровољно даровао.” и “Чудна је ствар то другарство! Поуздано могу рећи да сам с њим у дружби девет десетина из мржње!”

Наравно, оваквих цитата би се могло наћи на стотине и безмало преписати цело дело Фјодора Михаиловића, и ја сам прошле године, одмах после његове смрти, слично писао Ањенкову, тако да за мене, и за оне који ме добро знају, ово

није ништа ново и што је најважније ја сам и самом Фјодору Михаиловићу сличне ствари с најбољим намерама и у очи говорио, али све му то није помогло да се запита ко је он стварно него да мене још жешће нападне, тако да је од беса просто кипео, а да су му крупне жиле и праве гуке искакале по челу!

А што је најжалосније, и за вас као сатиричара истовремено и најсмешније, кад је несрећник пре две године умро, понудио сам се да му напишем некролог и срећом до тога није дошло, јер у таквим приликама нити је могућно говорити истину, нити треба лагати, а ја сам ипак помишљао да покушам, не само због Фјодора Михаиловића, него да спречим руски народ да га не схвати озбиљније него што то он заслужује, поготово што смо се за време Пушкинове прославе узајамно хвалили и грлили, да би и даље свако остао на свом, јер су код мене, као и код многих других, његове назадне русофилске тенденције и поред бриљантног излагања и тада наишле на одлучан отпор, као што је и он о мени у свом кругу наставио да говори како је моје излагање наставак мог дугогодишњег кокетирања са такозваном демократском јавношћу, а особито омладином! – Свакако да пред отвореним гробом не бих могао да кажем оно што већ деценијама говорим, да је он наш прави Маркиз де Сад, а још мање да то прећутим, као што је то учино његов несрећни трабант, Страхов, који је написао похвалну биографију Фјодора Михаиловића, а овамо чујем како се у писму свом новом ментору, Толстоју, правда како је све то лаж, како је Достојевски био округан, како је кињо и малтретирао околину, био зао и свадљив, како је, у ствари, себе самог сликао у својим најокрутнијим ликовима и како би се чак и све то могло прогутати – да истовремено није уображавао и од других захтевао да му верују, како је најбољи и најплеменитији човек на свету (сиц!) тако да је несрећни Страхов морао бар неком да саопшти истину о Фјодору Михаиловићу, кад то већ није могао да учини у књизи, и Толстоју написао оно исто што сад пише и Николај Константиновић и о чему ја узалуд говорим већ толико година...

Али зашто ја све то нисам нигде јавно написао? Зато што смо колеге па би испало да то није начелно него литерарна суревњивост, јер познато је да је Достојевски мене омрзнуо још док смо били сасвим млади и тек почињали своје литерарне каријере, иако ја ту мржњу ничим нисам заслужио, али безразложне мржње, као и љубави, најјаче су

и најтрајније! – И кад би му се десило да заборави на ту мржу, онда би брже-боље измислио нешто да је потхрани: или неку моју књигу, или неки мој успех, или мој приватни живот, или новац који је од мене позајмио – чак и то му је било довољно! – али ако нећу од себе да правим јагњешце божје, морам признати да му ни ја нисам остајао дужан, мада не из личних разлога него у првом реду да руски народ спасем његовог злокобног утицаја! Ја му никад нисам одрицао његов мрачан и разоран таленат и сад је на свима нама да сузбијемо његов фаталан утицај, који – како сам одавно предвидео, или боље, бојао га се! – постаје сваким даном све већи, што се врло добро видело већ и приликом његове велелепне и у сваком погледу незаслужено величанствене сахране. То неће бити претерано теко, осим ако моја, ваша, па чак и Толстојева литература, не остану само литература, а његова постане прави смисао нашег живота! То је оно што напредни духови на сваки начин морају спречити и због чега, last but not least, као моју завршну реч о њему и као неку врсту сопствене опорукe и пошем ово писмо..."

Тургењев сасвим полако ишчезава, сачекујући прве реченице следеће коментара Ане Григорјевне!

АНА ГРИГОРЈЕВНА, која није равнодушно пратила ово провокативно Тургеневљево излагање, већ је у њему с пуном пажњом и свим срцем учествовала, као наратор даје свој завршни коментар, док у другом плану Тургењев лагано ишчезава...

“Сада је хиљаду деветсто шеснаеста година, и готово сви о којима сам овде говорила, већ одавно су мртви! Мој добри муж умро је пре тридесет пет година, Иван Сергејевић две године касније, Гончаров, иако читаву деценију старији од мог мужа, живео је целу деценију дуже, Лав Толстој, чију сам супругу, Софију Андрејевну, на њену молбу, упутила у издавачки посао, којим са, тек поосле Феђине смрти, коначно успела да исплатим и његове последње дугове, умро је пре шест година, лажљиви Страхов такође већ пуних двадесет година почива у миру, ја сама не знам колико ћу још живети, али сад већ могу сасвим мирно очекивати тај час, јер сам успела да оповргнем многе неоправдане оптужбе на мог доброг мужа, нарочито неверног и незахвалног Страхова, али и многих других, и да својим

слабим снагама, пред будућим генерацијама сачувам и одбраним његову нетакнуту успомену, тако да и ја, као што је то и он већ давно учинио, мирно очекујем и свој скори крај, када ћу се поново сјединити с мојим неупоредивим мужем, коме сам и док је био жив, а затм његовом делу, и нашој деци, разуме се, посветила све своје моћи и читав свој живот...”

Лагано зашамњење и крај.